

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта
012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

***“Формування у дітей старшого дошкільного віку
дисциплінованості у творчій ігровій діяльності”***

студентки **Попової Людмили Олександрівни**

Науковий керівник:

к.психол.н., доцент Пісоцький О. П.

Рецензенти:

канд. пед. наук, доцент. Матвієнко С. І.

кан. пед. наук, доцент Фасолько Т. С.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

м. Ніжин - 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
--------------------	---

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНOSTІ ДІТЕЙ 5 - 6(7) РОКІВ У ТВОРЧІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 7 |

1.1. Воля та вольова поведінки як предмет наукового аналізу	7
---	---

1.2. Дисциплінованість як вольова риса особистості та її роль у вольовій активності дітей дошкільного віку.	13
--	----

1.3. Творча ігрова діяльність як засіб розвитку дисциплінованості 5 - 6(7)-річних дітей	19
---	----

Висновки до розділу 1	24
------------------------------------	----

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНOSTІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ТВОРЧІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 25 |

2.1. Методика та організація дослідження дисциплінованості дітей старшого дошкільного віку у творчій ігровій діяльності	25
---	----

2.2. Аналіз рівнів сформованості дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років	31
---	----

2.3. Педагогічний потенціал творчих ігор у формування дисциплінованості 5 - 6(7)-річних дітей	41
---	----

Висновки до розділу 2	47
------------------------------------	----

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА РОБОТИ ВИХОВАННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНOSTІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ТВОРЧІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 48 |

3.1. Обґрунтування принципів та педагогічних умов системи виховання дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років	48
--	----

3.2. Методика формувального експерименту	60
--	----

3.3. Контрольний етап експерименту	74
--	----

Висновки до розділу 3	92
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99
ДОДАТКИ	107

ВСТУП

Актуальність теми. Суспільні вимоги до людини визначають основний зміст на напрямки її становлення і виховання. Нині суспільство найбільше зацікавлено в особистості, яка розуміє та приймає цінності поведінки у соціумі, дотримується ряду принципів взаємодії із членами країни, характеризується як активний вихований індивід. Так держава і суспільство акцентує увагу на формуванні важливих рис характеру, ознак особистості. Найбільш цінною у цьому плані є дисциплінованість. Означена якість визначає взаємодію громадян країни між собою та людське буття в цілому.

Інтерес до дисциплінованості, як визначальної риси індивіда, виникає у період дошкільного дитинства. Саме тут вперше виникають ознаки свідомої довільної поведінки. У сучасних нормативних документах, зокрема «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст.», Законі України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», БКДО, низці чинних програм дошкільної освіти вказана властивість визначається як базова для дитини старшого дошкільного віку.

У науковому контексті проблема дисциплінованості носить комплексний міжпредметний характер, оскільки її досліджують у філософії, соціології, психології, педагогіці. У психологічній науці її активно вивчали З. Фрейд, Е. Фромм, С. Рубінштейн, Л. Виготський, В. Давидов, І. Бех, Р. Буре та ін. Значний внесок у визначенні її педагогічної значущості зробили А. Макаренко, П. Блонський, Я. Неверович та ін.

Значний інтерес до дисциплінованості у дошкільній освіті зумовлений її віднесеністю до вольової активності, до питання морально-вольового розвитку та становлення особистості 5 - 6(7)-річного віку, а також її зв'язок з різними аспектами виховання підростаючого громадянина. Її як феномен волі, вольової поведінки, рису особистості дошкільника вивчали О. Кононко, Я. Неверович, Г. Беленька, М. Машовець, В. Котирло, Д. Ельконін та ін. питання розвитку означеної якості було здійснено у дослідженнях Г. Люблінської, Л. Загик, Л. Островської, Б. Баєва, К. Платонова та ін.

Проте на сьогодні недостатньо дослідженим є зв'язок дисциплінованості з творчими іграми. Останнім часом ігрова діяльність все більше розглядається як чинник розвитку означеної якості у дошкільному дитинстві, що й зумовило обрання теми нашого дослідження **«Формування у дітей старшого дошкільного віку дисциплінованості у творчій ігровій діяльності»**.

Мета дослідження полягала у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов виховання дисциплінованості 5 - 6(7)-річних дітей у творчій ігровій діяльності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми дисциплінованості дітей дошкільного віку у контексті волі та вольової активності особистості;
2. Проаналізувати та встановити значення творчої ігрової діяльності дітей 5 - 6(7) років у якості чинника виховання дисциплінованості;
3. Виявити експериментальним шляхом рівні дисциплінованості дітей старшого дошкільного віку у творчій ігровій діяльності;
4. Розробити й експериментально перевірити систему роботи з виховання дисциплінованості 5 - 6(7)-річних дітей.

Об'єкт дослідження: виховання дисциплінованості дітей старшого дошкільного віку у творчих іграх.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування дисциплінованості старших дошкільників у творчій ігровій діяльності.

Гіпотези дослідження: Ефективність формування дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років підвищиться за умов:

- педагогічного керівництва творчою ігровою діяльністю дітей старшого дошкільного віку;
- поєднання різних видів творчих ігор в освітньому процесі як умова розвитку дисциплінованості старших дошкільників;
- позитивного фону педагогічного спілкування вихователів зі старшими дошкільниками як основа функціонування творчих ігор виховання у них дисциплінованості.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, конкретизація) *емпіричні* (педагогічний експеримент, тест на визначення рівня домагань і потреби в досягненні успіху (О. Дєдов), методика «Так-ні» (Л. Красильнікова), бесіда з дітьми, експертне оцінювання, анкетування, вивчення документації, вивчення ігрового середовища); методи *кількісної та якісної обробки результатів*.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження:

- з'ясовано значення ігрової діяльності як чинника формування дисциплінованості 5 - 6(7)-річних дітей;
- уточнено критерії та рівні сформованості дисциплінованості як значущої риси особистості дошкільника;
- обґрунтовано теоретично та перевірено емпірично система роботи з виховання дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років у процесі творчої ігрової діяльності;
- визначено, теоретично обґрунтовано та досліджено педагогічні умови ефективного виховання дисциплінованості дошкільників у творчих іграх.

Практичне значення роботи у практичному вивченні та перевірці педагогічних умов використання ігрової діяльності як засобу виховання дисциплінованості особистості 5 - 6(7)-річних дітей; у використанні *вихователями* розробленої методики для емпіричного вивчення та формування дисциплінованості старших дошкільників в творчій ігровій діяльності.

Впровадження результатів проведеного дослідження здійснювалося через:

- **участь у:** Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» м. Ніжин 27-28 листопада 2019 рік.
1. **друк статей:** Проблема виховання дисциплінованості дітей старшого дошкільного віку// Збірник наукових та науково-методичних праць «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» НДУ імені Миколи Гоголя», 2019 р. – С. 54-59.

Структура роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 113 сторінок, основного тексту – 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ДИСЦИПЛІНОВАНOSTІ ДІТЕЙ 5 - 6(7) РОКІВ У ТВОРЧІЙ ІГРОВІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Воля та вольова поведінки як предмет наукового аналізу

Становлення особистості дошкільника є складним і багатогранним процесом. Одним із аспектів цього явища є розвиток емоційно-вольової сфери дитини. Інтерес дослідників до цієї сторони особистості є завжди. Емоційно-вольову сферу характеризують емоції та почуття, воля та вольова поведінка людини, а також сформовані якості особистості. Найбільш значущими, на наш погляд, ознаками свідомої людини є сформованість у неї вольової поведінки та вольових якостей. Саме ці характеристики й властивості вказують на більш вищий щабель розвитку. Видатний вітчизняний психолог Г.С.Костюк зазначав, що воля має велике значення в житті людини. Без сильної волі неможлива творча діяльність; вона необхідна у грі, спілкуванні, праці, навчанні. Вольові якості потрібні в особистому житті, у побуті, у взаємовідносинах з різними людьми [33]. Виконання завдання соціальної спрямованості, що містять певну складність, вимагають від виконавця високої свідомості, великого вольового напруження, наполегливості, витримки, дисципліни. Автор звертає увагу на те, що при вивченні вольової сфери особистості важливо брати до уваги ознаки індивідуума.

Означене питання є міждисциплінарним, адже різні аспекти вивчаються філософією, психологією, педагогікою, етикою та багатьма іншими науками. Так, вивчення волі у науці було розпочато у філософії, а її сутність зводилася до можливостей людини діяти незалежно або, навпаки, залежно від зовнішніх обставин, певної життєвої ситуації. Власне дослідження цього феномену відбувалося у контексті вивчення свободи волі людини. Так філософській науці

відомо дві протилежні течії, між якими були суттєві протиріччя: детермінізму та індетермінізму [45, с. 379]. Представники першого напрямку Т. Гоббс, Б. Спіноза та ін. вважали волю причинно-зумовленим явищем, а представники індетермінізму Платон, Й. Фіхте, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, Вольтер та ін. – даром вищих сил, що наданий людині з моменту народження.

У ХІХ ст. Л. Фейєрбах відніс волю до родових сутнісних сил людини у контексті антропологічного принципу. Воля розуміється як здатність людини мобілізувати і спрямовувати власні психічні та фізичні можливості на розв'язання завдань, що перестають перед її діяльністю і вимагають свідомого подолання об'єктивних і суб'єктивних бар'єрів людини [69]. Узагальнюючи дане визначення відмічаємо свідомий характер феномену, що дозволяє співвідносити людині власні бажання із суспільними вимогами (напруження свідомості, яке переживає індивід, що забезпечує мобілізацію його внутрішніх ресурсів, створює допоміжні мотиви до дії). Ще один із аспектів, який з'являється із визначення поняття – це те її віднесеність до суб'єктивних характеристик людини. Це її риси характеру: дисциплінованість, рішучість, впевненість, витримка, самостійність, цілеспрямованість тощо.

Дане питання активно розроблялася у вітчизняній психології поряд із такими феноменами як свідомість і самосвідомість, діяльність, розвиток і формування особистості тощо. Вагомий внесок у розв'язання проблеми вольової поведінки у різний час зробили В. Аснін, О. Кононко, Я. Неверович, О. Смирнова, Л. Соловйова. Вони здійснювали вивчення вольової регуляції у контексті виникнення довільної регуляції дій. У багатьох дослідженнях було підкреслено, що це явище з'являється на основі довільних дій, які мають соціальний контекст.

Так, довільна поведінка виявляється у здатності дитини свідомо керувати власними рухами, діями, поведінкою в цілому і досягати значущих цілей у різних специфічних видах діяльності й спілкуванні з дорослими й однолітками. Проявами довільної поведінки є виконання завдання за зразком, інструкцією, дотримання правил у іграх, взаєминах, дії за задумом. Натомість вольова

поведінка, як вища форма прояву довільної поведінки, пов'язана зі здатністю індивіда мобілізуватися, проявити вольове зусилля щодо поставленої мети. Означені дії співвідносяться з певним еталоном, образом прогностичної дії. Вона регулюється мозком, ВНД людини. Це так званий акцептор дії [3, с. 108]

С. Рубінштейн відмічав декілька аспектів проблеми волі. Зокрема, він вказував для того щоб з'ясувати сутність і зміст волі потрібно визначити: а) які мотиви й цілі є для неї визначальними; б) яка її будова, тобто як реально у конкретної людини створюється співвідношення між особистісним і соціальним. Також науковець підкреслював процесуальний характер досліджуваного явища і позначав його терміном вольова дія. Їх він розрізняв за мірою складності. Так, для найвищого рівня таких дій властиві кілька послідовних етапів її реалізації: від мотиву до прийняття рішення. Також він вказував на велике розмаїття якостей волі. Він відносив їх до вольової активності: дисциплінованість, самостійність, рішучість, наполегливість, самоконтроль, витримка, самовладання [62, с. 606].

Л. Виготський також підкреслював соціальний характер вольової поведінки. Науковець вказував на джерело її виникнення – соціальне середовище та його найбільш цінна складова: мовлення людини. Воно дозволяє дорослим регулювати поведінку дитини, а потім завдяки механізму інтеріоризації дитина сама її регулює. Тому слово для дитини є не лише засобом спілкування, але й засобом регуляції власної поведінки [18, с. 232]. Це судження було підтверджено О. Лурія, що підкреслив важливість словесного формулювання правил, що встановлює людина за допомогою мови. Дія, яка виникає на основі словесної інструкції відразу стає міцною, не вимагає постійного повторення інструкції і не зникає, якщо ця інструкція не повторюється [43, с. 71]. Як бачимо, усвідомлення правила, інструкції сприяє вольовій регуляції.

Дослідження С. Рубінштейна, Л. Виготського, О. Лурія стимулювали науковців до подальших досліджень вольової поведінки. Спільним моментом класиків вітчизняної психології є підкреслення факту, що вольова дія виникає

завдяки свідомості й реалізується завдяки вольовому зусиллю. Такі дії є завжди свідомими, цілеспрямованими, наміченими і суб'єктивними; необхідність реалізації вольових дій залежить, як правило, від соціальних чи особистісних причин, тобто вони мають вагоме підґрунтя, на основі якого приймається рішення; вольова дія завжди має висхідний чи похідний дефіцит її спонукання чи гальмування; вольова дія забезпечується допоміжним спонуканням чи гальмуванням за рахунок функціонування певних механізмів і завершується досягненням наміченої мети [1, с. 209]. Проте за такого підходу, як зазначає І. Булах, досліджуване явище відноситься до інтелектуальної сфери людини. Воно вказує на одну із функцій довільної дії [13, с. 371].

Інший підхід носить назву регулятивного, назва якого походить від регулятивної функції психіки [45]. Волю розуміли як певний психологічний механізм, завдяки якому особистість керує активністю, власними психічними функціями: мислення, пам'ять, увагу, емоції, уяву тощо. Це положення розкривається у дослідженнях М. Басова, В. Каліна, Л. Веккера та ін. Так, Н. Пов'якель відносить волю до особливої форми психічного відображення, яка надає можливість людини здійснити свої бажання, реалізувати поставлену мету, підібрати дії для подолання зовнішніх чи внутрішніх перешкод. Відповідно, основними функціями волі є вибір мотивів і цілей, регуляція дій, розвиток можливостей особистості.

В. Котирло підкреслює, що розв'язання проблеми волі у межах цього підходу дозволить більш глибоко зрозуміти особистість як саморегульовану систему, розкрити механізми її свідомої активності, спрямованої на доцільні зміни навколишньої дійсності та самої себе. Як бачимо, через явище волі розкривається спонтанний саморух особистості [36, с.7].

Вольова регуляція є вищим рівнем регуляції діяльності [62; 2]. Вона реалізується через вольові дії, а ті, в свою чергу, через певні способи (операції), за допомогою яких долаються різні перешкоди (небажання, втома, ситуація вибору тощо). Вольова дія – це цілеспрямована та свідома дія, завдяки якій людина досягає мети, підкорює власні імпульси, впливає на навколишню

дійсність відповідно до передбачення. Поступово ці операції закріплюються і набувають форми вольових властивостей особистості (наполегливість, рішучість, витримка, цілеспрямованість тощо) [63].

Вітчизняні та зарубіжні психологи А. Бандура, М. Батурін, О. Белкін, А. Маслоу та ін. вважають основним чинником досягнення особистістю успіху дисциплінованість. Отже, дисциплінованість, на думку вітчизняних та зарубіжних психологів, є однією з важливих характеристик особистості, які визначають постановку та досягнення близьких та віддалених цілей. Саме ця риса допомагає їй досягти успіху, виявити витримку, вистояти пере обличчям випробувань їхньої волі.

У період від 3 - 7 років відбувається становлення довільної дії. Дитина оволодіває цілеспрямованістю, плануванням, контролем. Довільна дія розпочинається з постановки цілі. Елементарна цілеспрямованість виявляється навіть у немовляти (О. Запорожець М. Щелованов), коли воно тягнеться до іграшки, що зацікавила його, шукає її, якщо предмет виходить за межі його зору. Однак такі цілі задаються ззовні.

Питанню розвитку волі й вольової поведінки у дітей дошкільного віку присвячені дослідження І. Беха, В. Іваннікова, О. Кононко, В. Котирло, С. Кулачківської, Г. Люблінської та ін. Вони підкреслюють, що вольовий розвиток є результатом усієї сукупності виховних впливів на особистість, а не лише окремих спеціальних заходів. Виховання вольової сфери нерозривно пов'язане із системою морального, розумового, фізичного, трудового й естетичного виховання в родині та ДНЗ. Дослідники наголошують, що виховання волі є процесом формування особистості в цілому, а не якоїсь окремої якості. Основним принципом вихованні волі, на їх думку, є правильне сполучення свідомого переконування дітей з організацією доцільних вимог [9; 10; 31; 34].

Сутність та структуру вольової поведінки дошкільників вивчала Л. Соловйова у контексті дослідження індивідуальних особливостей розвитку вольової поведінки старших дошкільників [66, с. 11]. Авторкою було з'ясовано,

що вольова поведінка реалізується у різних видах дитячої діяльності в процесі: свідомого прийняття дитиною мети; регуляції своїх дій відповідно до неї та подолання перешкод під час досягнення бажаного результату. У старших дошкільників вольова поведінка виявляється у взаємодії таких структурних компонентів: мотиваційного, за допомогою якого спрямовується і мобілізується поведінка дитини на досягнення мети та подолання перешкод на шляху до неї (це самостійність дитини під час постановки мети, її усвідомленість, готовність прийняти мету від дорослого; сформованість мотиву подолання перешкод як потреби не відступати перед труднощами й активно їх долати); регуляційного – практичні вміння дошкільника, які пов'язані із здійсненням цілеспрямованої діяльності (це планування діяльності; діяти, керуючись зразком, інструкцією, задумом; коригувати дії, згідно з ними; мобілізувати зусилля для подолання перешкод на шляху до мети; міра допомоги дорослого, необхідна для досягнення дитиною мети діяльності).

Дослідження Ю. Афонькіної, Г. Урунтаєвої, Л. Соловйової спрямовані на вивчення вольової поведінки дітей старшого дошкільного віку, де в якості основних критеріїв її оцінки використовувалися такі поведінкові прояви дошкільників 5-6 років: уміння приймати мету, планування власних дій, діяти цілеспрямовано, не відволікатися на стороннє, мобілізувати зусилля на досягнення кінцевої мети, контролювати та регулювати свою поведінку [67; 68].

Отже, різні аспекти вольової активності особистості вивчаються філософією, психологією, педагогікою, етикою. Феномен розуміється як здатність людини мобілізувати і спрямовувати власні психічні та фізичні можливості на розв'язання завдань, що постають перед її діяльністю і вимагають свідомого подолання об'єктивних і суб'єктивних труднощів і перешкод людини. Вольовий розвиток дошкільника є результатом системи виховних впливів на особистість дитини. Виховання вольової сфери дитини пов'язано із системою морального, розумового, фізичного, трудового й естетичного виховання в родині та ДНЗ. Вольова поведінка дошкільників

виявляється у взаємодії таких структурних компонентів: *мотиваційного* та *регуляційного*. На рівні особистості досліджуваний феномен проявляється у вигляді рис характеру, які підкреслюють його силу. Найбільш цінною серед сукупності таких якостей є дисциплінованість. Вона у великій мірі визначає довільність та керованість активності, дій, вчинків, поведінки.

1.2. Дисциплінованість як вольова риса особистості та її роль у вольовій активності дітей дошкільного віку. Питання дисциплінованості знаходяться на межі стосунків особистісної мети та характеру. Ця риса характеризує, насамперед, практичні аспекти поведінки. Так, К. Платонов, радянський науковий діяч наголошував на тому, що вольові риси становлять основу характеру, а їх виховання має розпочинатися з раннього дитинства. Елементи цього утворення виконують роль сполучних ланок між всіма психічними властивостями і, водночас, підкреслюють найбільш значущі й унікальні конкретного індивіда [57, с. 151]. Відмічаємо, що означена риса аналізується у контексті вольової активності та (властивостей) ознак характеру. Крім того, її основа закладається у дитинстві.

Власне під дисциплінованістю розуміють інтегровану ознаку людини, що підкреслює ряд її чеснот по відношенню до норм поведінки у суспільстві. Вона належить конкретному суб'єкту діяльності і характеризує його зі сторони ставлення до справи та її організації [55, с. 146]. Вона поєднує у собі практичні вміння та якості. Ті, у свою чергу допомагають зорганізуватися, поставленій й іонуючим моральним її соціальним нормам і цінностям. Як бачимо, сутність вказаного явища полягає у її ієрархічній ролі, яка об'єднує навколо себе ряд моральних принципів та установок.

Варто відмітити, що своєрідним підґрунтям цієї риси є філософська категорія «дисципліна». Так, це поняття підкреслює зумовлену суспільством систему дій, підпорядкованих встановленим еталоном. Відповідно це регулювання поведінки, вчинків як окремих громадян так і певних верств населення [69, с. 135]. Відповідно це явище можна аналізувати з точки зору

форми (внутрішня і зовнішня). Тут автори виділяють власний контроль за дотриманням проголошених постулатів самодисципліни або ж керівництво за допомогою певних дій, маніпуляцій, санкцій. Отже, за аналогією можна говорити про само дисциплінованість як прояв вищої міри у індивіда волі.

Як бачимо, людина, перебуваючи у соціумі, має орієнтуватися на існуючу у ньому систему, норм, цінностей, поглядів і відповідно до них будувати і виявляти власну активність. Так, Б. Волков наголошує на підпорядкованості дитини дошкільного віку вказаним категоріям. Зокрема, на його думку, у малюка мають бути сформовані конкретні уявлення про існуючі норми. Крім того вони мають бути усвідомленим, тобто він має розуміти їх сутність і вимоги. На основі них мають поступово виховуватися звички. Вони на думку науковця, виконують роль каталізатора відповідної поведінки, орієнтованої на еталони людяності, вихованості у (у спілкуванні) взаємодії з іншими. А відтак, дитина певним чином буде демонструвати своє ставлення що до дотримання окреслених вимог через емоційні реакції [15, с. 222]. Визначаємо, що відповідні суспільні орієнтири засвоюються у віковому діапазоні від 4 до 6(7) років. Найвищого рівня їх усвідомленість та емоційність досягаються у 5 – 7 років.

Так, С. Рубінштейн наголошував на тому, що здатність дитини підкорятися дисциплінуючим моментам виникає на 6 -7 років. Він пов'язує її з організуючою основою дитячої спільноти й виникненням навчальної діяльності [62, с. 611]. При цьому автор зазначає її узагальнюючий характер. До передумов її (виникнення) появи він відносить наполегливість, рішучість, самостійність, витримку. Формування означених рис характеру і становить, на його думку, основу поведінки, орієнтованої на норми.

Г. Люблінська підкреслює роль дорослого у формуванні вольових властивостей у дошкільників, оскільки у них надто розвинений механізм наслідування. Вона відмічає той факт, що у цей період життя виникає дуже багато проявів самостійності з боку дітей. Відповідно, педагоги і батьки мають певним чином організувати їх поведінку, орієнтувати її на певні правила, норми діяльності, цінності суспільства. Поступово у малюків будуть

формуватися звички такої активності у сім'ї, дитячому садочку, колективі ровесників [44, с. 342]. У поглядах авторки можна розглядати обґрунтування певної моделі практичних дій та активності дошкільнят у межах встановлених обмежень. Відповідно, дисциплінованість є підсумком розвитку волі, поєднанням окремих її якостей у єдине ціле.

У вітчизняній науці відома цілісна теорія досліджуваного феномену. Її розробив відомий педагог радянського часу А. Макаренко. Згідно його уявлень вказане явище відображає кінцевий результат всієї сукупності виховання. Це свого роду підсумок, соціально схвалена поведінка, орієнтована на комплекс установок, норм, цінностей, суспільної моралі. За його словами, без неї неможливий прогрес спільноти, колективу, а також вона створена для окремо взятої особистості підґрунтя та умови її зростання, особливої волі. Дисципліна – це особливий кодекс життя у організованій спільності, це надбання як члена колективу, так і в цілому об'єднання всіх підвидів. Вона є своєрідною площадкою для майбутніх звершень на благо свого народу. За її наявності в індивідуума є свобода; впевненість та діяльність на користь інших. Ця концепція є своєрідною ідеологією з великою практичною корисністю, оскільки її теоретичні положення були підтверджені на практиці неодноразово у багатьох колективах 46].

Ця концепція та її практична значущість сприяли подальшому науковому пошуку щодо аналізу проблеми , її сутності природи та специфіки на різних етапах онтогенезу, зокрема у дошкільному віці. Так, Л. Загик [20, с.114] розглядає цю особистісну рису як сукупність навичок, які дозволяють дитині реалізовувати на практиці дотримання вимог дорослого (легко, швидко, з бажанням досягти поставлених цілей виконувати (поставлені) сформульовані задачі, дотримуватися обов'язків). Другим елементом є самодисципліна, яка дозволяє вести себе у певних рамках поведінки, уникаючи асоціальних вчинків, поведінки, що суперечить правилам. Третій компонент орієнтує малюка на продуктивні стратегії міжособистісних стосунків, навички налагодження контактів, підкорення особистісних інтересів колективним. Розгляд цієї риси

дозволяє виявити у її складі мотивацію, елементи самореалізації та навички спілкування.

Л. Островська акцентує увагу, розглядаючи досліджуваний феномен, саме на спонукальному компоненті. Авторка наголошує на його свідомому характері. А підґрунтям вона називає слухняність [53, с. 14]. Їй притаманна діяльнісна основа. Відповідно, дошкільник має (виявити) проявляти у поведінці бажання дотримуватися вимог дорослого, активно діяти у плані покладених на нього обов'язків прийняти та реалізувати доручення. Виховання вказаного мотиваційного утворення авторка вбачає у профілактиці неслухняності, вивчення індивідуальності кожного виховання, уникати негараздів у родині, усуненні помилок сімейного виховання. Саме ці напрямки уможливають на її думку, формування активної слухняності, її усвідомленості у дітей 5 – 7 років.

Б. Баєв ототожнює дисциплінованість із вольовою активністю малюків. Він зазначає, що її формування розпочинається у дошкільному віці з появою самосвідомості. Її основу складає сукупність вольових якостей, які забезпечують контроль над поведінкою та високу міру мотивації задля досягнення поставлених цілей. Підґрунтям досліджуваного феномену, за його баченням є самостійність. Головною перепорою на шляху до її формування є впертість. Відповідно, основними напрямками виховання означеного феномену у дошкільному віці є розвиток самооцінки і самостійності, вдосконалення наполегливості, рішучості, посилення мотивації досягнення, профілактика впертості [5, с. 41 - 45].

О. Проскура розглядає досліджуваний феномен у контексті емоційно – вольової сфери, яка входить до складу готовності до школи. Це важливий елемент, на думку науковця, який надає можливість дитині 6(7) років орієнтуватися у вимогах навчальної діяльності, виконувати покладені на неї обов'язки, користуватися вмінням самостійно досягати наміченої мети, орієнтуватися у правилах школяра, співвідносити отриману оцінку з еталоном норм і правил оцінювання успішності [60, с. 101]. Отже, дисциплінованість

відображає практичні навички поведінки старшого дошкільника. Його здатність бути на висоті вимог дорослих вихователя чи вчителя.

О. Кононко (розглядає) аналізує явище у контексті компетентності у соціальному житті. Дисциплінованість на нашу думку, входить до переліку складових потенційних можливостей соціально – морального плану. Її основа полягає в усвідомленні та розумінні взятих на себе обов'язків та реально існуючих прав дитини. 5 – 7 річний малюк має орієнтуватися у цих двох контекстах, де перший передбачає постійне дотримання відповідних норм, правил, еталонів дій, поведінки, вчинків, довірливості. Другий, навпаки, окреслює перспективи, видимі обрії вчинків потенційного характеру. Співвідношення між цими двома тенденціями полягає у наданні старшим дошкільникам пріоритетів колективному перед особистісним відповідальна поведінка має переважати над імпульсивними діями, постійно має бути контроль і оцінка власних дій і вчинків [28;29;30]. Як бачимо, досліджуваний феномен є вагомою складовою у концепції науковця. Це одна із цеглинок, що утворює важливу якість, що називається соціальною компетентністю.

Проблема розвитку волі в онтогенезі, а також стадій її розвитку вивчалася М. Боришевським у контексті становлення мовлення та мовленнєвої діяльності дитини. Він описує дві стадії у розвитку волі, наголошуючи при цьому на значенні спілкування дорослого з дитиною і на свідому регуляцію поведінкових дій дитиною завдяки власній мові. Науковець підкреслює, що на стадії виконавського самоконтролю (до вступу до школи) формування вольової поведінки дошкільника забезпечується вербальною поведінкою дорослого, яка орієнтована на зовнішній контроль з його боку. На другій стадії формування волі, як відносно стійкої якості – вольова поведінка у молодшому шкільному віці розвивається у двох напрямках: формування у дітей навичок самоконтролю на основі мовленнєвої діяльності; виникнення внутрішніх мотивів, які спонукають дитину до постійного контролю власної поведінки [11; 12].

Як бачимо, початок формування вольової поведінки припадає на дошкільний вік, що підтверджується в сучасних дослідженнях. Зокрема, як

зазначає І. Бех, після трьох років у дитини з'являється самосвідомість і виникає спрямованість на власний суб'єктивний світ, виникає прагнення до самостійності, починає розвиватися емоційна оцінка, завдяки якій дитина орієнтується на те, якою буде видаватися й для інших. Все це у сукупності, на думку І. Беха, вказує на початкову сходинку у розвитку волі [9].

В. Мухіна зазначає, що «свідомий контроль за поведінкою лише починає складатися у дошкільному дитинстві, що забезпечується поєднанням вольових дій дитини з мимовільними, імпульсивними» [48, с. 269]. Для дітей старшого дошкільного віку сигнали «треба», «можна», «не можна» – основа формування самоконтролю і саморегуляції. Дитина діє, підкоряючись певним правилам: вона не хоче пити гіркі ліки, проте, чуючи сигнал «треба», виконує необхідну дію, гальмує небажані почуття. Це перші елементарні прояви волі дитини .

Так, стан вольової напруги дитина відчуває, коли необхідно загальмувати свої дії. Витримка, самовладання, відмова від імпульсивних бажань вимагає від неї власне вольових дій. Як зазначає відомий психолог, найскладніше в управлінні своєю поведінкою – вміти, затримати імпульсивну відповідь на подразник, відмовитися від бажання порушити правила, іншими словами продемонструвати власну дисциплінованість. Без цієї здатності дошкільникові важко виконати вказівку дорослого, зосередитися на певній справі, спланувати свої дії, довести розпочате до кінця. Усі ці дії вимагають довільності поведінки, здатності володіти та управляти собою. В дошкільному віці довільна поведінка – це, перш за все, вміння подолати залежність від того, що дитини сприймає тут і зараз.

Таким чином, питання дисциплінованості займає чільне місце у науковій думці. Його цілеспрямовано вивчають у руслі філософії, психології, педагогіки, дошкільної педагогіки. Відправною точкою досліджень постало розуміння вказаного явища як певної системи соціальних норм і правил поведінки. Його пов'язують з перебуванням дитини в організованій спільності та дотримання нею еталону активності у ній. Це явище має вагоме значення у дошкільному віці, особливо для дитини 5 – 6 (7) років. Саме у цей період життя формуються

та усвідомлюються моральні цінності, а поведінка набуває ознак довільності. Стан свідомості старшого дошкільника дозволяє опанувати існуючу систему вимог і правил у суспільстві та зорганізувати власні практичні дії, вчинки, діяльність щодо них. У цьому віці закладаються основи вольової активності, а дисциплінованість відображає для дитини і вихователя певний підсумок певного стану життя та відповідних виховних впливів. Це інтегрована якість особистості малюка, яка спрямовує його волю у напрямку соціально доцільної активності і своєрідно оберігає від проявів девіацій, асоціальних дій. Ця особистісна властивість входить до структури вольової активності дітей дошкільного віку й визначає подальший напрямок її розвитку

1.3. Творча ігрова діяльність як засіб розвитку дисциплінованості 5 - 6(7)-річних дітей.

Д. Ельконін у власних дослідженнях з'ясував взаємозв'язок феномену з розвитком вольової поведінки. Він зазначав, що введення правил у дитячу гру є своєрідним каталізатором для розвитку вольових дій. Так, було доведено, що сюжетно-рольові ігри сприяють більш ефективному орієнтуванню дитини молодшого дошкільного віку на ігровий еталон, обумовлений правилами, а вже старший дошкільник здатен до узгодження власних дій із соціальними нормами поведінки та правилами гри, що передбачає наперед планувати зміст і напрямок своїх дій, обдумувати їх, що, у свою чергу, стимулює вдосконалення здатності до вольової поведінки. Ельконін зазначав, що довільна поведінка народжується у рольовій дитячій грі, а це дозволяє дитині піднятися на вищий щабель розвитку, ніж у самостійній грі. Дитячий колектив у цій ситуації бере на себе функцію контролю й регуляцію поведінки щодо виконання певної ролі, оскільки для дошкільники реалізувати такий контроль досить складно. Як бачимо, функція контролю у дитини ще не сформована, а тому її підсилює ігрова ситуація та колектив учасників гри. Відповідно, найбільш важливе значення гри полягає у ній зароджується й розвивається функція контролю за власною поведінкою, вольова дія [72; 73, с. 287].

О. Смирнова наголошувала, що вагомим чинником становлення вольової поведінки є ігрова діяльність, яка починає активно розвивається упродовж дошкільного дитинства. Авторка зазначала, що вольові дії опосередковуються образом ігрового персонажу, оскільки у рольовій грі немає у соціальних діях свідомого контролю поведінки. Дії учасників контролюються, мотивуються й опосередковуються роллю, яку відображає дитина. Саме програвання ролі у відповідності до образу і є засобом вольової поведінки. Як бачимо, дослідниця вказує на зовнішній засіб контролю власної поведінки, а не на усвідомлення власної поведінки дитиною. Важливим аспектом розвитку дитини є підкорення власних дій і мови словам і поведінці персонажу. Більш вищий рівень розвитку вольової регуляції пов'язаний із усвідомленням дошкільником власної поведінки. Цей рівень довільної регуляції найбільш інтенсивно розвивається у всіх без винятку іграх з правилами і є властивим для дітей старшого дошкільного віку [64, с. 22]. Як бачимо, інтенсивний розвиток вольової поведінки (дисциплінованості) припадає на дошкільне дитинство, а вагомим чинником її розвитку, так як і Д. Ельконінін, вказує О. Смирнова, визначає рольові ігри й ігри з правилами.

Л. Кожаріна у своєму дослідженні зазначає, що основними чинниками розвитку волі та довільної поведінки у дошкільників є прояви у них вольових рис, зокрема дисциплінованості особистості. Це характеризує дитину як суб'єкта діяльності. І, водночас, пов'язують зі здатністю до усвідомлення діяльності й надання смислу власній поведінці в цілому; свідомості дитини у діяльності [26].

Дитяча гра – соціальне явище, а тому у сучасних наукових джерелах розглядається засіб формування дитини 5 -7 років. Вчені висвітлюють у своїх працях різні її аспекти, звертаючи особливу увагу на її роль у становленні особистості дитини, насамперед, на формування якостей, ефективних стосунків дітей в процесі ігрової діяльності, вихованню здібностей, вольових рис характеру, зокрема дисциплінованості [59].

Виховання дітей у грі відбувається, перш за все, за рахунок різноманітної спрямованості її змісту. Найбільшу цінність відіграють творчі ігри. Більшість їх сприяють морально-вольовому вихованню старших дошкільників. Насамперед, це сюжетно-рольові, ігри-драматизації, рухливі та ін. [32]. Колективна гра є школою виховання почуттів дошкільника. Морально-вольові якості, які сформовані у грі, впливають на поведінку старших дошкільників у житті. Особливо значущою є дисциплінованість дитини – основа її самостійності.

Важливим досягненням старшого дошкільника є набуття ним відчуття належності до спільноти, яке характеризує моральний образ людини. Водночас, вносить зміни й корегує особливості пізнання, оскільки у колективній діяльності має місце взаємодія різних задумів, розвиток подій, сюжету і досягнення загальної ігрової мети. Тут малюки отримують досвід спільних думок і взаємодії з ровесниками. Це важливий момент, адже їх майбутнє пов'язане із працею, яка вимагає від учасників дисциплінованості, спільного вирішення задач, які спрямовані на суспільно-корисний результат [40].

Виховні завдання, щодо становлення різних сторін особистості дітей у грі, можуть здійснитися лише за умови сформованості її психологічної основи: вміння взаємодіяти з ровесниками, встановлювати з ними контакти. Адже з розвитком гри пов'язані суттєві зрушення, перш за все, в інтелектуальній та емоційно-вольових сферах. [39].

У спільних творчих іграх багато задумів. Вони містять значний простір для взаємодії. Вони реалізуються на основі інтересів і дисциплінованості малюків. Тут діти оперують досвідом, вправляються у дисциплінованій поведінці. У такій діяльності відбувається розвиток потенційних можливостей, здібностей, вольових рис особистості. На пікові свого розвитку - це спільна, креативну діяльність, учасники якої перебувають у міжособистісних стосунках і виконують при цьому спільні дії, досягаючи поставленої мети. Це процес спільної діяльності у якій діти постійно діють за новим сюжетом, щось пропускають, щось деталізують, адже в основі неї дитяча уява.

Так, Л. Артемова розрізняє такі види ігор: настільний театр іграшок, що передбачає використання будь-яких іграшок, поробок, які стійко стоять на столі і не створюють ніяких перешкод під час переміщення; настільний театр картинок, у якому персоналії та декорації – це картинки, дії яких обмежені, але вони (персонажі) можуть з'являтися раптово, під час дії, що створює елемент сюрпризності та викликає в дітей інтерес; стенд книжка у якій розміщують і представляють всю динаміку подій через ілюстрації – ведучий, перегортаючи сторінки, демонструє сюжети з різними подіями; фланелеграф передбачає розміщення картинок чи персонажів на екрані, які утримує фланель, що затягує екран і протилежну частину зображення; тіньовий театр, що зроблений із напівпрозорого паперу і чорних площинних персонажів за якими розміщене потужне джерело світла, завдяки якому відкидаються тіні [4].

Сюжети, які виникають в таких іграх, відрізняються складністю, динамічністю, а в гру включаються декілька дійових осіб, в ролі яких виступають іграшки. Розвиток фантазії, високий рівень узагальненості мислення, вміння дитини діяти в уявній ситуації дозволяють надавати іграшці роль незалежно від втіленого в ній образу. Так, у грі старшого дошкільника велика іграшка (собака), може бути ведмедем, а маленька подібна іграшка – зайчиком; шматок сірої тканини – може замінити вовка і т. д. Водночас поряд із готовими іграшками діти можуть використовувати предмети-замінники: вводять їх не лише замість неживих предметів, але й замість персонажу гри, на роль котрого немає відповідної подібної іграшки (ляльки, бегемота тощо). Нерідко старші дошкільники використовують і уявні предмети [22].

Ігри-драматизації ґрунтуються на власних діях виконавця ролі, що використовує ляльки чи персонажі, одягнуті на пальці. Дитина грає сама, використовуючи власні засоби виразності: міміку, пантоміміку, інтонацію. Тут яскраво виявляється дитяча творчість. Сюжет та ігрові дії тут можуть визначені самим змістом твору, але способи реалізації ролей потрібно створювати і втілювати у певних рухах, жестах, міміці, інтонації. Творчість у таких іграх спрямована на створення ігрової ситуації, на емоційне втілення взятої на себе

ролі. Щоб діти мали змогу передати певний образ у них потрібно розвивати уяву, вчити ставити себе на місце героїв твору, переживати їх почуття [51].

Драматичний конфлікт, становлення характерів, гострота ситуацій, емоційна насиченість, короткі, виразні діалоги, простота й образність мови в гри-драматизації – все це створює ситуацію для особистісного зростання, розвитку творчості. Водночас, окремі автори відмічають, що такі ігри є більш складні для старших дошкільників, ніж наслідування подій із життя людей у рольових чи режисерських іграх. Адже тут потрібно зрозуміти та відчувати образи героїв, їх поведінку, вивчити і запам'ятати текст твору. Крім того у старших дошкільників гра-драматизація стає спектаклем, де вони грають для інших, виявляючи самостійність й ініціативність у передачі образу [70].

Науковці підкреслюють, що у дітей 5 -7 років формуються всі сторони їх особистості, особливо риси характеру, відбувається становлення основ дисциплінованості, яка регулює дитячу поведінку у спільноті, соціумі.

Отже, особлива роль у становленні особистості старшого дошкільника належить самостійній творчій діяльності, іграм, де відбувається задоволення основних потреб дітей цього віку й формуються важливі їх якості: самостійність, активність, ініціативність, але у більшій мірі дисциплінованість. Це особлива унікальна активність, яка реалізується з особистої ініціативи дітей, а її основою є уява, яка визначає умовність дій.

Таким чином, дослідники вказують на широкі можливості гри. Зокрема, підкреслюють її соціальну природу, виховні можливості, різноплановий вплив на особистість дитини. Дитяча гра одночасно є умовою психічного розвитку і чинником становлення особистості у дошкільному віці. Вона ускладнюється, розвивається, що передбачає і зміни у дисциплінованості дитини, і виникнення нових видів ігор. До групи творчих належать рольові та театралізовані ігри, останні у педагогічній науці прийнято поділяти на режисерські й ігри-драматизації, які значною мірою впливають на виховання дисциплінованості дітей 5 – 6(7) років. Зміст і тематика творчої ігрової активності впливає на розвиток вольової регуляції дошкільників.

Висновки до розділу 1

Воля є суб'єктивною характеристикою людини, що формується і виявляються на рівні особистості у вигляді вольових властивостей: рішучість, впевненість, самостійність, цілеспрямованість, дисциплінованість. У дошкільному віці означені риси характеру визначають довільність дій. Дитина оволодіває цілеспрямованням, плануванням, контролем. Такі дії виникають з постановки цілі. Питанню розвитку волі й вольової поведінки у дітей дошкільного віку присвячені дослідження І. Беха, О. Кононко, Г. Люблінської та ін. Вони підкреслюють, що вольовий розвиток є результатом усієї сукупності виховних впливів на особистість, а не лише окремих спеціальних заходів.

Початок інтенсивного розвитку й формування вольової поведінки дитини припадає на дошкільний вік, відправною точкою якого є виникнення самосвідомості, що доповнюється внутрішніми етичними інстанціями та супідрядністю мотивів. Основними показниками вольової поведінки у дітей старшого дошкільного віку є навички свідомого контролю за які визначаються дисциплінованістю. Вона містить практичні вміння дошкільника, які пов'язані із здійсненням цілеспрямованої діяльності (планування діяльності; діяти, орієнтуючись на зразок, задум; узгоджувати поведінку; мобілізуватися під час переборення труднощів для досягнення відповідних цілей).

У процесі формування вольової поведінки важлива роль належить чинникам її становлення, серед яких виділяють власне суб'єктивні (мотиви, ініціативність, самостійність, мовлення) та зовнішні (спільна діяльність з дорослим, спілкування, ігрова діяльність). Ігрова діяльність розглядається найбільш важливим фактором розвитку дисциплінованості 5 - 7 річних дітей, оскільки тут закладено значні можливості для виникнення свідомого контролю за діями і вчинками, для виховання вольових рис характеру. Найбільший вплив на дисциплінованість дошкільника мають творчі ігри, до яких належать рольові та театралізовані ігри. Це унікальна креативна діяльність у якій діти вправляються у відповідній поведінці набувають досвід, пізнаючи світ.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ТВОРЧІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Методика та організація дослідження дисциплінованості дітей старшого дошкільного віку у творчій ігровій діяльності. З метою експериментального вивчення досліджуваної риси дітей старшого дошкільного віку й особливостей ігрової діяльності як чинника її формування нами було проведено констатувальний експеримент. *Завданнями констатувального експерименту* були:

1. Створення методики констатувальної частини експерименту щодо вивчення дисциплінованості 5 - 6(7)-річних дітей у творчій ігровій діяльності.
2. Уточнити критерії та показники та з'ясувати рівень сформованості у дітей старшого дошкільного віку дисциплінованості.
3. З'ясувати експериментально характеристики ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку.
4. З'ясувати можливості впливу творчих ігор на розвиток дисциплінованості старших дошкільників.

Окреслені дослідницькі завдання вимагали відповідності логіки та етапів емпіричного дослідження, яке представлено трьома етапами. Так, на *першому етапі – підготовчому* було уточнено критерії та показники дисциплінованості дітей 5 -6 років та скомпоновано методику дослідження вольової риси старших дошкільників. Узагальненість поглядів на дисциплінованість як важливу рису особистості 5 -7 річної дитини відображено у таблиці 2.1, яка містить критерії аналізу та показники.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років

<i>КРИТЕРІЇ</i>	<i>ПОКАЗНИКИ</i>
<i>Знання і уявлення про рису (когнітивний)</i>	знання про сутності волі людини; орієнтування у вольових рисах людей; розуміння їх призначення у житті; розуміння основ дисциплінованості, як поведінки у відповідності до існуючих норм суспільства, стосунків з дітьми;
<i>вольове зусилля (мотиваційний)</i>	наявність мотивів успіху та невдач; адекватний рівень домагань; мотив участі в ігровій діяльності; мотивація досягнення
<i>довільність дій в ігровій діяльності (поведінковий)</i>	розуміння мети та інструкції гри; дотримання правил гри.

Методика дослідження дисциплінованості 5 -7-річних дітей містила у собі такі емпіричні методи: «Завдання на визначення рівня домагань і потреби в досягненні успіху», ігрова вправа діагностичного плану «Так-ні», бесіда з дітьми; методи математичної статистики. Розглянемо їх більш детально.

Завдання на виявлення рівня домагань і мотиву успіху. Спосіб діагностичної оцінки дисциплінованості з найбільш важливими її показниками: мотивація успіху та рівень складності завдань до яких прагне дитина 5 - 6(7) років. Його основу становить серія експериментальних завдань різної складності. Малюкові пропонують обрати для себе найбільш сприйнятливую задачу за складністю у декількох спробах. Складність завдання носить легкий, посередній, середній складний. В залежності від отриманої комбінації робиться висновок про той чи інший показник та відповідний рівень досліджуваної ознаки. Аналіз результатів. Перед початком роботи 5 - 6(7)-річній дитині надається план дій, розбирається приклад виконання, пояснюється взаємодія з експериментатором. У протоколі фіксуються проміжні досягнуті цілі. По закінченні роботи визначається кількість виконаних і невиконаних завдань

залежно від рівня складності та потім робиться висновок про домагання та мотивацію успішності дошкільника. Повний зміст діагностичного методу, інструкція, яка надавалася, особливості обрахунку отриманих даних розміщено у додатках. Перейдемо до розгляду наступного компоненту методики вивчення дисциплінованості дитини 5 - 6(7) років.

Бесіда містила вісім запитань відкритого характеру, спрямованих на з'ясування характеру знань дітей старшого дошкільного віку щодо понять «сила волі», «вольова поведінка», «вольові риси характеру», «дисциплінованість»; наскільки орієнтуються у значенні волі для успішного життя; як оцінюють досліджувані можливість навчитися силі волі, набути вольових рис характеру, зокрема дисциплінованості. Бесіда проводилася у звичній для дітей обстановці, була добровільною. Під час її проведення запитання пропонувалися всім в одній і тій самій послідовності: 1. Що таке «сила волі»? 2. Яка поведінка дозволяє назвати людину вольовою? 3. Для чого людині сила волі? 4. Як поводить себе людина з сильною волею? 5. Як поводить себе людина із слабкою волею? 6. Кому в житті живеться легше, а кому важче? Чому? 7. Які вольові риси характеру ти можеш назвати? 8. Чи можна навчитися дисциплінованості? Як?

Наступний елемент методики діагностичного змісту – ігровий прийом «Так-ні». Він спрямований на виявлення здатності до виконання довільних дій, до здійснення вольової активності. В ігровій формі 5 - 6(7)-річному малюкові пропонується у ситуації взаємодії з експериментатором, дотримуватися у власній активності заданих параметрів поведінки. Серед переліку завдань цього діагностичного засобу є й нейтральні, які дитина також має ідентифікувати. Вони надаються для відносного перепочинку. Перед початком роботи досліджуваному надається інструкція, у змісті якої відображено як потрібно себе вести, на чому зосереджувати власну увагу. У протоколі фіксуються всі дані про особливості взаємодії малюка з стимульним матеріалом. Обрахунок за цим методом здійснюється у відповідності до розробленої шкали оцінювання. Власне вона, особливості обробки результатів, інструкція та виявлення рівня

вольової активності дитини старшого дошкільного віку представлено у повному обсязі у додатках

Наступною була *методика експертних оцінок*. З метою обробки даних опитування було застосовано шкалу оцінок: високий рівень проявів вольової поведінки; середній рівень і низький рівень проявів вольової поведінки. Це дозволило визначити спільне-відмінне в оцінних судженнях дітей та різних дорослих, міру об'єктивності їхніх оцінок, співпадання та розкид оцінок вольової поведінки дітей 5-6 років життя. Оцінки експериментатора приймалися в якості найбільш об'єктивних, науково обґрунтованих. Співставлення оцінок експертів дозволяло говорити про більшу-меншу їх адекватність, відповідність реальному положенню речей.

Наступна частина методики дослідження особливостей дисциплінованості й вольової поведінки старших дошкільників у грі – метод анкетування, яке проводилося із вихователями, що працюють із дітьми старшого дошкільного віку. (Додаток Б) Анкетування як науковий метод дуже часто використовується у дослідженнях, які мають на меті охопити широкий масив даних, щоб з'ясувати стан тієї чи іншої проблеми за короткий проміжок часу. Розроблена нами «Анкета для вихователів ДНЗ» містить у собі декілька блоків запитань, які відображають проблему морального виховання старших дошкільників у грі: *критерії розвитку сюжетної рольової гри* відображено у запитаннях анкети 1 «Чи підвищується інтерес до гри у дітей старшого дошкільного віку?», 2 «Який із компонентів сюжетної рольової гри спрямований на розкриття теми дитячих ігор?», 5 «Чи використовують у своїх іграх діти старшого дошкільного віку іграшки, предмети-замінники?», 6 «Чи означає використання дітьми старшого дошкільного віку атрибутів гри, що ігрова діяльність розвивається?»; запитання 3 «Які моральні цінності несе у собі сюжетна рольова гра дітей старшого дошкільного віку?» і 4 «Вкажіть, яка тематика ігор є найбільш частою у дітей старшого дошкільного віку?» визначають *морально-вольову спрямованість та рівень розвитку сюжетної рольової гри*. Варто відмітити, що кожне запитання анкети окрім заготовлених

варіантів відповіді включає у себе варіанти для доповнень власних відповідей вихователів, тобто за характером є відкритими.

Бесіда з вихователями спрямована на з'ясування особливостей реалізації педагогічних умов керівництва сюжетними рольовими іграми дітей старшого дошкільного віку. Так, перше питання бесіди «Поясніть, як Ви розумієте, що таке сюжетна іграшка» має на меті визначити, чи розуміють вихователі ДНЗ, які взаємодіють із старшими дошкільниками призначення, яке несуть у собі сюжетні іграшки. Друге запитання «Яким чином збагачуєте досвід дітей елементарної рольової поведінки?» передбачає виявлення особливостей роботи щодо розвитку вихователями сюжетної рольової гри. За допомогою третього запитання «Які методи і прийоми вказані нижче частіше за все використовуєте під час керівництва дитячими сюжетними іграми в старшій групі ДНЗ?» і четвертого «Організуючи ігрову діяльність дітей старшого дошкільного віку, що більш частіше пропонуєте дітям?» ми з'ясовували *особливості педагогічного впливу на дитячу гру*. У питаннях п'ять «Які ігри з чітко виразним моральним змістом Вами заплановані для проведення у навчально-виховному процесі з дітьми старшого дошкільного віку?» і шість «Які ігри з чітко виразним моральним змістом є улюбленими дітей старшого дошкільного віку у Вашій старшій групі ДНЗ?» ми намагалися з'ясувати на які саме сюжетні рольові ігри у освітньому процесі звертають увагу вихователі у старшій групі.

Наступний метод, який ми використовуємо у нашому дослідженні – метод вивчення документації: аналіз планів роботи вихователів з проблеми виховання старших дошкільників у грі (Додаток В). Зокрема у процесі вивчення зазначених документів нами зверталася увага на такі аспекти: *представленість у планах сюжетних рольових ігор*, які використовуються у освітньо-виховному процесі; *особливості постановки мети використання сюжетно-рольової гри* у освітньо-виховному процесі; *основні напрямки вдосконалення та розвитку ігрової діяльності* (педагогічні умови). Аналіз календарних планів роботи вихователів має підтвердити отримані результати за анкетною «Анкета для

вихователів ДНЗ», «Бесіда з вихователями ДНЗ про сюжетні рольові ігри» та бесіди з дітьми старшого дошкільного віку.

Наступний елемент методики – вивчення у структурі предметно-розвивального середовища групової кімнати ігрового осередку. Для виконання цього завдання нами розроблена спеціальна «Карта вивчення ігрового осередку групової кімнати ДНЗ», у якій потрібно вписати наявність структурних елементів кімнати та відмітити наявність сюжетних іграшок визначених вимогами для дітей старшого дошкільного віку (див. додаток). Наявність у предметно-розвивальному середовищі 1/3 сюжетних іграшок від необхідності – низький рівень його наповненості, 2/3 – середній рівень наповненості і повний арсенал сюжетних іграшок – високий рівень наповненості куточку сюжетними іграшками.

Методи кількісного та якісного аналізу результатів дослідження у нашій методиці виконують узагальнюючу функцію, оскільки спрямовані на співвіднесення отриманих даних за різними методами і формулювання висновків констатувальної частини дослідження особливостей виховання старших дошкільників засобами гри. Зокрема ми користувалися статистичним методом обрахунку відсотків, а також порівнювали отримані нами висновки із існуючими теоретичними відомостями (якісний аналіз). Отже, методика спрямована на *вивчення особливостей педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку у грі.*

Другий етап – емпіричне дослідження. Наше дослідження проводилося в базовому закладі дошкільної освіти м. Ніжин. Вибірка складають: 29 чоловік: 5 - 6(7)-вихованці старшої групи, а також 11 педагогів-вихователів – працівників дошкільної установи. Загальна чисельність досліджуваних становить 40 респондентів.

Таким чином, на початку емпіричного дослідження уточнено критерії та показники дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років, скомпоновано у відповідності до них методику вивчення означеної властивості дошкільників, надано опис діагностичних методів у складі комплексної методики вивчення вольової якості

та її проявів у ігровій діяльності. Власне *третій етап* констатувального експерименту – *обробка та аналіз результатів дослідження*. – представлений у наступній частині роботи.

2.2. Аналіз рівнів сформованості дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років. Здійснимо аналіз дисциплінованості за критерієм вольової поведінки дитини старшого дошкільного віку. Для цього скористаємося діагностичним засобом «Так ні», яка носить ігровий характер, а тому повною мірою може бути використана для вивчення вольової поведінки дітей 5 - 6(7) років в ігровій діяльності. Розглянемо її результати, які представлені у табл. 2.2, яка складається із двох частин і містить інформацію про старших дошкільників: містить колонки шифр, стать, точність відповіді та рівень розвитку. У графі «Шифр» знаходяться під зашифрованими номерами дошкільники, графа «Стать» вказує на належність певної дитини до статі: 1 – хлопчик, 0 – дівчинка; колонка «Точність відповіді» несе інформацію про вказані правильні відповіді, а графа «Рівень розвитку» вказує на розвиток вольової регуляції у дитини. Останні дві колонки об'єднуються загальною колонкою «Показники вольової поведінки»

Таблиця 2.2.

Вольова регуляція поведінки старших дошкільників у грі

Шифр	Стать	Показники вольової поведінки		Загальні відомості		Показники вольової поведінки	
		Точність відповіді	Рівень розвитку	Шифр	Стать	Точність відповіді	Рівень розвитку
001	1	19	В	015	0	11	НН
002	1	19	В	016	0	16	С
003	0	11	НН	017	1	14	Н
004	0	12	НН	018	1	19	В

005	0	17	С	019	1	16	С
006	1	11	НН	020	0	15	Н
007	0	13	Н	021	0	15	Н
008	0	15	Н	022	1	18	С
009	0	18	С	023	1	15	Н
010	1	19	В	024	0	18	С
011	1	11	НН	025	0	12	НН
012	1	15	Н	026	0	17	С
013	0	17	С	027	1	11	НН
014	1	16	С	028	0	13	Н
				029	0	11	НН

Як бачимо, у таблиці є різні показники вольової поведінки: є з великою кількістю правильних відповідей, а є дуже низькими. Рівень розвитку нами був виявлений за наявністю шкали для обробки тесту. Так, кількість точних відповідей 12 і менше вказує на дуже низький розвиток довільності у поведінці, навіть, до її повної відсутності; від 13 до 15 – низький рівень розвитку; від 16 до 18 – середній рівень розвитку; 19 – 20 високий рівень розвитку вольової поведінки дошкільників. Для більш якісного аналізу показників обрахуємо їх відсотки за рівнями й представимо їх у вигляді діаграми

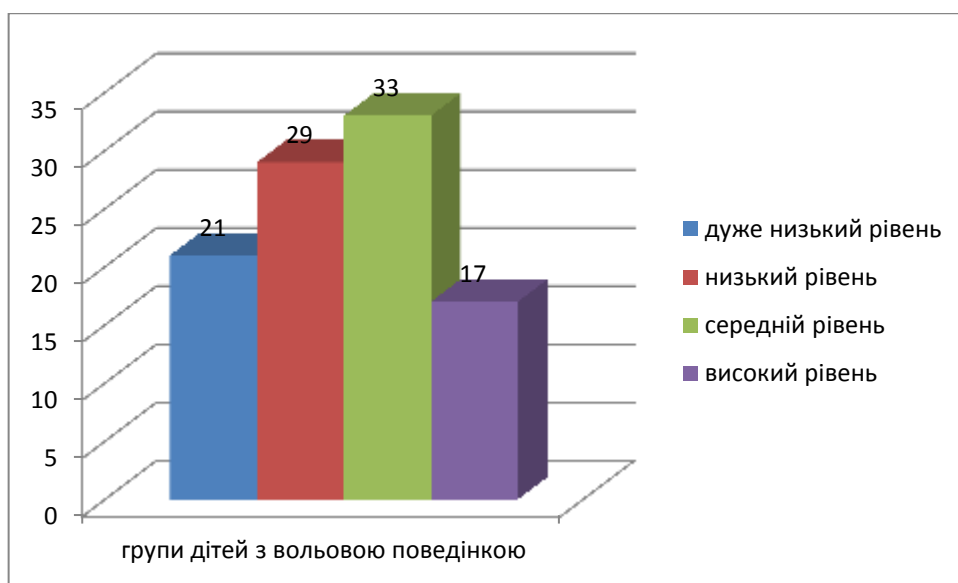

Рис. 1. Групи старших дошкільників із різними рівнями вольової поведінки

На діаграмі рис. 1 представлені групи дошкільників із різними рівнями вольової регуляції. Найбільшу групу становлять старші дошкільники із середнім рівнем сформованості вольової поведінки (33%). Далі у порядку спадання слідує група дітей з низьким рівнем вольової активності (29%); значна кількість дітей старшого дошкільного віку має дуже низький рівень вольових дій (або повна їх відсутність) 21 %; найменша група дітей має високий рівень сформованості означеної властивості.

Отже, на нашу думку дуже багато старших дошкільників мають низькі показники вольової поведінки в ігровій діяльності: половина вибірки, як бачимо діти 5 -6(7) років не мають можливостей у повній мірі дотримуватися заданих параметрів поведінки у відповідних умовах. Це свідчить про те, що дисциплінованість таких дітей знаходиться на низькому рівні.

Перейдемо тепер до аналізу наступного показника означеної властивості та з'ясуємо тепер мотиваційний компонент вольової поведінки 5 -6(7)-річних дітей. Отримані результати його вивчення вже в узагальненій формі розміщена у табл. 2.3, що була з'ясована за допомогою завдань на визначення рівня домагань – наступного елемента скомпонованої методики, спрямованої на дослідження дисциплінованості в умовах ігрової діяльності.

Таблиця 2.3

Мотиваційний критерій дисциплінованості старших дошкільників

Шифр	Показники вольової поведінки			Шифр	Показники дисциплінованості		
	Стать	Мотив успіху	Рівень домагань		Стать	Мотив успіху	Рівень домагань
001	1	1	A	016	0	1	B
002	1	1	A	017	1	-	H
003	0	1	A	018	1	1	B
004	0	-	B	019	1	1	A
005	0	-	H	020	0	1	A
006	1	1	B	021	0	1	B

007	0	1	Н	022	1	-	Н
008	0	1	В	023	1	-	Н
009	0	1	А	024	0	1	Н
010	1	1	А	025	0	1	А
011	1	1	В	026	0	-	В
012	1	-	Н	027	1	-	Н
013	0	1	В	028	0	1	В
014	1	1	А	029	0	1	Н
015	0	-	В				

Таблиця 2.3. містить колонки шифр, стать, мотивація успіху та рівень домагань. У колонці «Шифр» знаходяться під зашифрованими номерами дошкільники, графа «Стать» вказує на належність певної дитини до статі: 1 – хлопчик, 0 – дівчинка; колонка «мотивація успіху» несе інформацію про наявність або відсутність мотиву успіху у дитини, а графа «Рівень домагань» вказує на розвиток рівня домагань: адекватний (А), низький або його відсутність (Н), високий. Останні дві колонки об'єднуються загальною графою «Показники дисциплінованості». Для зручності представимо інформацію у графічному вигляді попередньо обробивши її у відсотках.

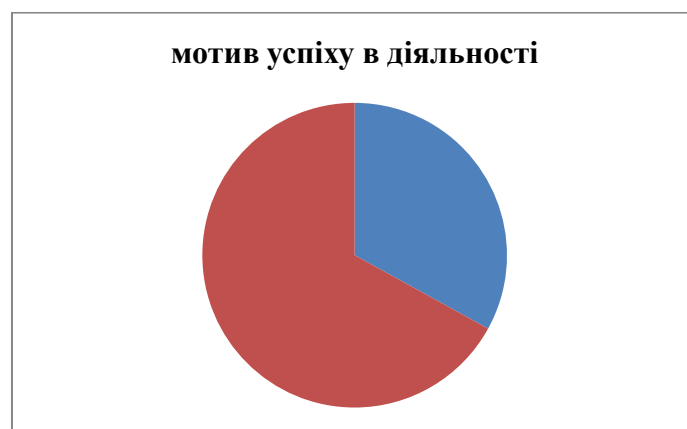

Рис.2. Мотивація досягнення (успіху) у старших дошкільників.

Так, мотив успіху налаштовує дитину на певну діяльність, від якого вона очікує позитивний результат. За відсутності мотиву успіху спрацьовує мотив уникнення діяльності, коли дитина взагалі намагається уникати будь-якої

діяльності, оскільки очікує від не негативний результат. У нашому випадку кількість досліджуваних у яких є відсутній мотив успіху 16, що у відсотках становить 33% (уникнення невдачі), натомість дітей у яких мотивація успіху 67%. Більш схильними до здійснення проявів вольової поведінки й, відповідно дисциплінованості, є діти з мотивацією успіху.

Як бачимо мотивація успіху у вибірці значно переважає мотив уникнення діяльності, проте його відсоток також немалий. Простежимо особливості рівня домагань у групі старших дошкільників й представимо результати його дослідження у графічній формі.

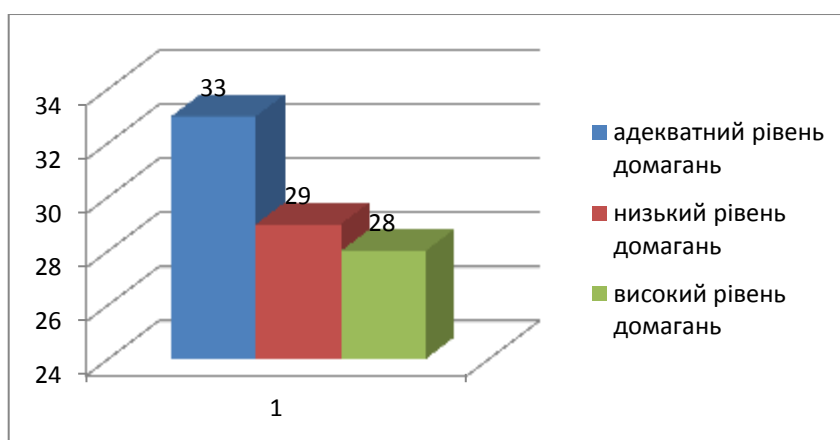

Рис.3. Групи дошкільників із різним рівнем домагань.

Як бачимо, на рис. 3 існує незначна перевага групи дітей старшого дошкільного віку із адекватним рівнем домагань над групами дітей із високим і низьким його рівнями сформованості. Як правило, діти дошкільного віку, що мають адекватний рівень домагань є більш схильними до проявів вольової поведінки.

Здійснимо аналіз наступного компоненту дисциплінованості, отримавши відомості про прояви вольової поведінки. Для цього проаналізуємо результати отримані за бесідою з дітьми. Як засвідчує якісний аналіз поданих у таблиці кількісних даних, переважна більшість (95%) дітей 5-6 років життя змогли визначити суттєві показники вольової поведінки людини. З'ясувалося, що 55% досліджуваних під час визначення змісту самостійності як вольової якості назвали уміння людини не боятися труднощів, виявляти сміливість, досягати успіху, перемагати. Водночас 45% старших дошкільників надала перевагу

таким ознакам волі, як уміння доводити розпочату роботу до кінця, дотримуватися вимог дорослого, проявляти дисциплінованість, виконати її якісно.

Для переважної більшості старших дошкільників не виявилось важким і питання стосовно самостійності як базової якості вольової людини. Досить правильно відповіли на нього 90% дітей експериментальної групи. Водночас виявилось, що відповіді певним чином різняться: одні діти, зробили наголос на умінні самостійної людини діяти самостійно, покладатися на власні сили, без потреби не звертатися за допомогою; інші - умілості самостійної людини, її здатності допомагати іншим.

Як у першому, так і другому випадках від 5% до 10% старших дошкільників усієї експериментальної групи схилилися до ухильних відповідей, уникали необхідності чітко висловити власну думку щодо показників вольової та самостійної поведінки людини. Це можна пояснити, з одного боку, їхнім прагненням не потрапити у незручну ситуацію, перестрахуватися; з іншого – несформованістю чітких уявлень про запитуване явище.

Становлять інтерес відповіді дітей 5-6 років життя стосовно самооцінки власної здатності до дисциплінованості. Як засвідчив аналіз даних бесіди, понад половину дітей, базуючись на попередньому досвіді своїх успішних досягнень, продемонстрували припущення про власну можливість дотримання дисципліни, організованості у поведінці, під час виконання діяльності. Водночас половина дошкільників визнали, що зазвичай розраховують не стільки на себе, скільки на орієнтуються на підтримку дорослого.

Аналіз оцінних суджень старших дошкільників щодо власної спроможності долати труднощі на шляху до мети засвідчив таке. В цілому близько 60% опитаних дошкільників експериментальної групи визнали, що під час зіткнення з труднощами частіше за все звертаються за допомогою до дорослого. Дітей, впевнених у власній здатності під час зіткнення з труднощами розраховувати, у першу чергу, на свої власні сили виявилось близько третини експериментальної групи. Це дозволяє говорити про

сформованість в них досвіду самостійної діяльності, вироблену звичку покладатися на себе, не перекладати відповідальність на дорослого. Водночас виявлено, що 10 % старших дошкільників визнали, що за умови надмірної складності завдання, вони можуть залишити його незакінченим.

Аналіз відповідей дошкільників 5 - 6 (7) років життя на питання стосовно вибору ними складності завдання, виявився найбільшим. Цікаво, що близько 60% опитаних констатували що, як правило, обирають складні завдання, які сприяють вправлянню в умінні долати труднощі, дозволяють перевірити свої можливості, загартовують волю. Є підстави вважати ці оцінки завищеними, радше бажаними, ніж відповідними реальному стану речей.

Водночас, відповідаючи на п'яте запитання, понад половина дітей старшого дошкільного віку вважають, що схиляються до вибору нового, складного завдання у порівнянні із знайомим. Такі самооцінки слід визнати завищеними, оскільки у звичних умовах виховання так вчиняє не більше третини старших дошкільників. Водночас лише чверть досліджуваних визнали, що надають перевагу виконанню легких завдань, які гарантують їм успіх, високу оцінку дорослого. В той же час 20% старших дошкільників використали досить обережні висловлювання: 15% з них схилилися до відповіді «спочатку виконую просте, а якщо з ним впораюсь, то візьмуся за складне», а 5 % уточнили, що намагаються виконувати завдання середньої складності, оптимальні («нормальні», а не легкі чи складні).

Відповіді на останнє запитання уможливили з'ясування того, що саме визначає для старших дошкільників успіх діяльності – об'єктивні показники кінцевого результату роботи, оцінні судження авторитетного дорослого. Встановлено, що 55% дітей старшого дошкільного віку, за їх висловлюванням, намагаються уважно роздивитися зроблене, оцінити його якість та відсутність-наявність помилок або порушень вимог дорослого. Як і у попередньому випадку, вважаємо ці самооцінки завищеними що підтверджують наведені нижче дані експерименту.

Водночас 45% досліджуваних 5-6 років життя у визначенні успіху своєї діяльності повністю покладаються на дорослого. Це, з одного боку, засвідчує типову для віку залежність від оцінних суджень батьків та педагогів, з іншого – про вироблену внаслідок виховання звичку дітей вказаного віку очікувати саме авторитетних дорослих оцінку -«вердикт» щодо результату своєї діяльності.

Таблиця 2.5

Кількісний розподіл відповідей досліджуваних старшого дошкільного віку за запитання бесіди

Запитання	Варіанти відповідей	Кількість досліджуваних (у %)
Вольова людина	Поводиться сміливо, перемагає	55
	Доводить завдання до кінця, виконує його добре	40
	Не знаю	5
Самостійна людина	Ні в кого не питає, як робити	60
	Усе уміє, допомагає іншим	30
	Не знаю	10
Дисциплінованість	Виконую все сам(а), у мене завжди все добре виходить	50
	Виконати добре без допомоги дорослого не вдається	40
	Не знаю	10
Здатність долати труднощі	Шукаю, по-різному, стараюся	30
	Звертаюся за допомогою	60
	Розстроююся, залишаю важку роботу	10
Вибір складності завдання	Обираю складне: перевіряю свої сили	55
	Просте завдання мені легше виконати	25
	Спочатку виконую просте, а потім складне	15
	Виконую не просте, не складне, а нормальне	5
Оцінка результату діяльності	Дивлюся, чи немає помилок, чи правильно зробив(ла)	55
	Запитую дорослого, чи правильно виконав(ла) завдання	45

Визначаючи міру сформованості у досліджуваних 5-6(7) років дисциплінованості, ми орієнтувалися на **мотиваційний** (показники: прийняття та дотримання правил гри; зосередженість на грі, здатність не відволікатися на стороннє, досягнення кінцевої мети); **регулятивний** (показники: мотивація досягнення успіху; уникнення невдачі; рівень домагань: адекватний, низький, високий); **когнітивний** (показники: висловлює адекватні судження щодо

розуміння сутності та значення вольових якостей людини, зокрема про дисциплінованість).

Означені критерії та показники було співвіднесено з рівнями вольової активності та здійснено розподіл старших дошкільників на групи за мірою сформованості у них дисциплінованості (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Розподіл старших дошкільників за рівнями сформованості дисциплінованості

Рівні волі	Характеристика вольової поведінки представників кожного рівня	відсоток
Високий	Прагне досягти успіху. Робить оптимістичні прогнози щодо результатів своєї діяльності. Обґрунтовує високі очікування своїми минулими успіхами. Швидко включається у роботу. Діє цілеспрямовано, наполегливо. Характеризується стійкою тенденцією до самостійної поведінки. Мобілізується на долання труднощів, звертається до дорослого за допомогою лише в разі необхідності, доцільно її використовує. Доводить розпочате до кінця. Висловлює більш-менш об'єктивні судження щодо якості кінцевого результату та вкладених в його досягнення особистих зусиль.	31
Середній	Прагне досягти успіху, проте не може обґрунтувати свої високі очікування або задовольняється ухильною відповіддю. Береться за роботу не одразу. Діє цілеспрямовано і наполегливо на початку діяльності. Після зіткнення з труднощами уповільнює темп своїх дій, відволікається на стороннє, очікує від дорослого передчасної допомоги, легко звертається за нею. За підтримки дорослого намагається довести розпочате до кінця. Оцінюючи якість кінцевого результату, видає бажане за реальне, уникає необхідності оцінити його та власні зусилля об'єктивно. Характер вольової поведінки значною мірою визначається складністю завдання, настроєм, ситуацією.	45
Низький	Прагне не стільки досягти успіху, скільки уникнути невдачі та негативних оцінок дорослого. Здебільшого прогнози щодо майбутнього результату своєї діяльності песимістичні, очікування низькі, стан тривожний. Повільно включається в роботу, діє невпевнено. Часто вдивляється в обличчя дорослого, очікуючи допомоги та підтвердження правомірності своїх дій. Боїться труднощів. Зіткнувшись з ними, втрачає інтерес до виконуваного завдання, може залишити його незавершеним. Підтримка дорослого збільшує тривалість роботи. Без прямих підказок та показу способів дій практично не працює. Судження щодо результату цілком залежить від думки дорослого.	24

Щоб з'ясувати дисциплінованість дітей у грі нами було організовано експертне оцінювання вихователями 5 -6 (7)-річних малюків щодо їх поведінки у грі «Чи завжди дитина грає за правилами, діє відповідно до обраної ролі»

було отримано такі результати: стверджувальна. Нами було отримані такі результати міри сформованості дисциплінованості (вольової поведінки) в ігровій діяльності у дітей старшого дошкільного віку: високий рівень 31 % старших дошкільників; середній рівень 46% досліджуваних; низький рівень сформованості означеної якості виявили у грі 24% респондентів.

Як бачимо, рівні дисциплінованості(вольової поведінки) старших дошкільників співпадають із результатами експериментальних діагностичних методів і бесіди з дітьми, що добре видно на нижче представлений діаграмі міри сформованості вольової поведінки (дисциплінованості) 5 -6 (7)-річних малюків в ігровій діяльності.

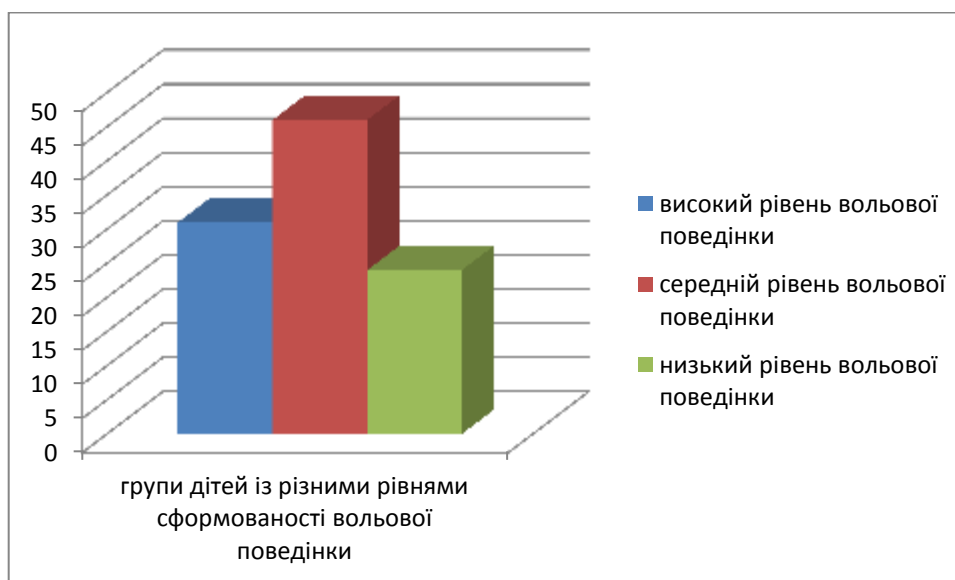

Рис. 5. Особливості сформованості вольової поведінки у дошкільників.

Отже, проведене емпіричне дослідження дисциплінованості дітей старшого дошкільного віку дозволило нам зробити такі висновки:

Близько третини дітей старшого дошкільного віку за звичних умов виховання характеризуються стабільними проявами дисциплінованості у різних умовах ігрової діяльності, спроможні свідомо прийняти мету, мотивовані на досягнення успіху, здатні мобілізуватися на долання труднощів, звертаються до дорослого за допомогою лише у разі об'єктивної необхідності, мають адекватний рівень домагань і можуть більш-менш адекватно оцінити результати своєї поведінки в ігровій діяльності та вкладені в неї зусилля.

Понад половина дітей старшого дошкільного віку характеризуються нестабільністю провів дисциплінованості, її залежністю від складності завдань, умов організації діяльності. Їхні прогностичні оцінки майбутнього результату здебільшого завищені, необґрунтовані. Вони включаються в ігрову діяльність не відразу, спостерігають за поведінкою однолітків. У разі зіткнення з труднощами уповільнюють темп, втрачають інтерес, легко звертаються за допомогою до дорослого. Як правило, такі старші дошкільники доводять розпочату діяльність до кінці за підтримки дорослого, завищують оцінку кінцевого продукту діяльності, оскільки характеризуються високим рівнем домагань. Вони вимагають стабілізації позитивних проявів, вправлення в умінні оптимістично ставитися до труднощів, емоційної підтримки дорослого, потребують корекції прогностичних висловів.

Найменшу групу становлять старші дошкільники, які характеризуються низькою мірою дисциплінованістю. Вони не здатні її виявляти без надання дорослим допомоги у розпочатій діяльності, що довести її до кінця. Їхній поведінка засвідчує надмірну чутливість до авторитарного дорослого. Вони потребують особливої уваги педагога, вправлення в умінні поступово справлятися з труднощами, самостійно організовувати діяльність. Саме тому досліджувана властивість вольової поведінки характеризується низьким рівнем сформованості.

2.3. Педагогічний потенціал творчих ігор у формування дисциплінованості 5 - 6(7)-річних дітей. Проаналізуємо отримані результати анкетування вихователів ДНЗ. Так, всі без виключення педагога вважають, що інтерес до гри у дітей старшого дошкільного віку підвищується, а тому ігрова діяльність у цей період має продовжувати розвиватися. Підтвердженням нашого висновку стали відповіді респондентів на 5 і шосте запитання анкети: всі вихователі (100%) вважають, що розвиток сюжетно-рольової гри відбувається завдяки використанню у них дітьми іграшок і предметів-замінників. На нашу думку, такі дані говорять про те, що вихователі

недостатньо приділяють уваги тематиці дитячих ігор. Наше припущення підтверджують отримані результати за другим, третім і четвертим запитанням анкети.

Так, під час аналізу відповідей на друге запитання анкети ми з'ясували, що 50% вихователів вважають, що тематика сюжетних рольових ігор розкривається через всі перелічені компоненти (ігровий задум, ігрові дії, сюжет, правила), а інші 50% - що тема дитячої гри розкривається лише через сюжет й ігрові дії. Як бачимо, не всі вихователі ДНЗ усвідомлюють важливість всіх елементів сюжетно-рольової гри та їх роль у передачі тематики таких ігор. При цьому думки педагогів, щодо представленої категорії дитячих ігор також розділилися: 14% вихователів вважають, що мають переважати ігри із побутовими і виробничими сюжетами; 43% - ігри лише із побутовими сюжетами, 43% - ігри із побутовими та суспільними сюжетами. За даними педагогів-дослідників сюжетно-рольової гри у дітей старшого дошкільного віку мають переважати ігри із суспільними сюжетами. На нашу думку, таке розуміння тематики сюжетно-рольових ігор вихователями буде відображатися у моральних цінностях ігор.

Аналізуючи третє запитання анкети, ми з'ясували, що, насамперед, вихователі орієнтуються на цінності спільної взаємодії людей та їх моральні якості і звертають увагу на це при відображенні дітьми сюжетів у дитячих іграх. Так вважають 43% педагогів. Натомість для 28,5% вихователів орієнтирами є лише спільна взаємодія людей, а моральні якості й моральні норми ними не враховуються при відображенні старшими дошкільниками сюжетів. Лише 28,5% (третя група досліджуваних) в однаковій мірі орієнтується і на моральні норми, і на спільну взаємодію, і на моральні якості, які відображають у своїй ігровій діяльності діти старшого дошкільного віку.

Отже, можемо попередньо зробити висновок, що тематика сюжетних рольових ігор старших дошкільників не відображає необхідного рівня розвитку їх ігрової діяльності. Педагоги звертають увагу лише на окремі компоненти ігор, але не бачать їх цілісно. В той же час, всі вихователі відмічають

важливість іграшок і предметів-замінників у дитячих іграх. Нами було здійснено вивчення предметно-розвивального середовища ДНЗ.

Об'єктом вивчення став ігровий осередок. Нами було з'ясовано, що у всіх обстежених нами ДНЗ у структурі цього осередку наявні такі куточки: загальний (куточок сюжетно-рольових ігор), драматичний і куточок настільних друкованих ігор. Більш детально ми вивчили куточок сюжетно-рольових ігор у групових кімнатах дітей старшого дошкільного віку. Було з'ясовано, що наповненість цього куточка у різних ДНЗ не є однаковою. Так, із дев'яти категорій сюжетних іграшок лише 4 наповнені у 5 навчальних закладах, що становить 36%, 6 категорій – у семи, що становить 50%, і в двох ДНЗ, що становить 14%, наповнені 7 категорій необхідних сюжетних іграшок. При цьому у бесіді із вихователями ми виявили, що поповнення цього куточка відбувається вкрай рідко, а повна зміна (вимога програми Дитина, 2012) не відбувалася останнім часом. Отже, використання сюжетно-рольових іграшок у дитячих іграх є фактором, на нашу думку, який суттєво звужує тематику в іграх, і не дозволяє дітям старшого дошкільного віку у повній мірі реалізувати власний ігровий задум.

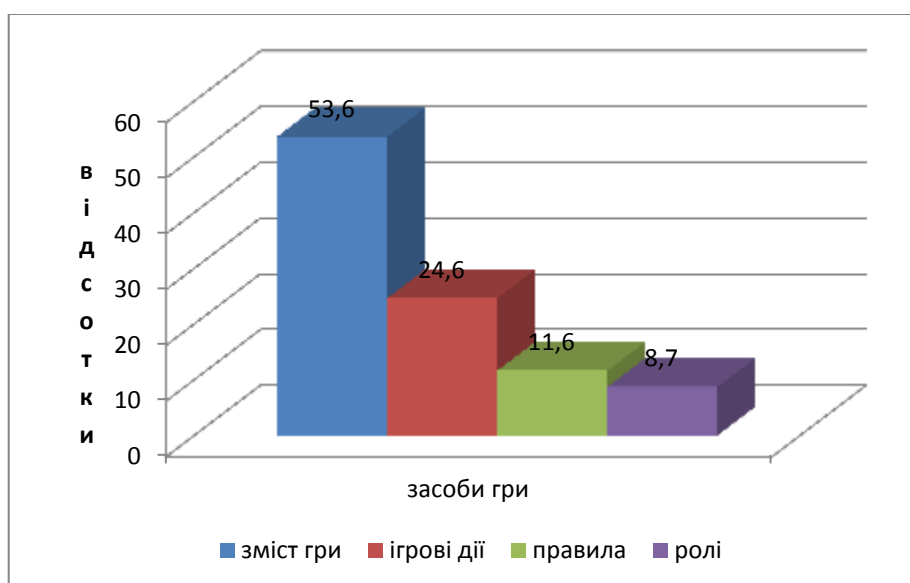
Уточнити результати вивчення куточку сюжетних рольових ігор допоміг наступний елемент методики – бесіда з вихователями. Зокрема, коли попросили педагогів дати своє власне розуміння, чим є сюжетна іграшка і яке її значення, всі респонденти вказали, що це іграшка, яка використовується під час сюжетної гри, а основне її призначення – це розвиток уяви малюків. Як бачимо, значення іграшки повністю вихователем не усвідомлюється, адже вона є основою у реалізації ігрового задуму й передачі ігрових дій у сюжетних рольових іграх. На нашу думку, вихователям бракує досвіду, завдяки якому можна було б з'єднати у логічний ланцюжок ігровий задум, зміст й ігрові дії з сюжетною іграшкою, адже її представленість у грі дітей є педагогічною умовою морального виховання й, одночасно, свідченням більш вищого рівня розвитку ігрової діяльності.

Наступна частина бесіди передбачала з'ясування особливостей педагогічного керівництва сюжетними рольовими іграми дітей старшого дошкільного віку. Важливим аспектом педагогічного керівництва сюжетно-рольової гри є збагачення досвіду дітей. Вихователі при цьому використовують такі методи і прийоми: читання художньої літератури, бесіду, спостереження, екскурсії, ігри-драматизації, обігрування ситуацій, відвідування виставок, музеїв, перегляд навчальних відеоматеріалів. На перший погляд педагоги у ДНЗ використовують для збагачення досвіду досить широкий арсенал, однак розглянемо його щодо частоти використання. Так, найбільш популярними серед вихователів є читання художньої літератури, казок, адже його застосовують 100% вихователів. На другому місці знаходиться спостереження, яке використовують 72% опитаних. На третьому місці, відповідно до відповідей респондентів екскурсії. Решту засобів збагачення досвіду ігри-драматизації, обігрування ситуацій, відвідування виставок, музеїв, перегляд навчальних відеоматеріалів, власний приклад, особистий приклад поведінки у родині використовують лише 7%. На нашу думку, збагачення досвіду вихователями має відбуватися використанням більш широкого арсеналу, а не обмежуватися традиційними формами роботи. Такий стан речей більш призводить до збіднілого ігрового досвіду дитини. Також відмітимо, що з дітьми варто обговорювати різні події суспільного життя, що сприятиме розвитку їх соціальної компетентності, збагачуватиме суспільну тематику ігор.

Осмислення вихователем чинників організації та керівництва іграми старших дошкільників є їх відповіді на запитання «Організовуючи ігрову діяльність дітей старшого дошкільного віку, що більш частіше пропонуєте дітям?». Серед таких факторів досліджувані вказали на: зміст чи сюжет гри (14%), ігрові дії (14%), правила (14%), ігровий задум (57%). Водночас, ігнорують досліджувані такі чинники як ролі учасників ігор та іграшки або предмети замітники (атрибути гри), а що саме головне – тему гри. Також звертаємо увагу на те, що вихователі намагаються впливати на ігровий задум, а це передбачає допомогу в обиранні сюжету гри. Прикро, але вихователі

недооцінюють роль тематики, атрибутів гри, ролі гравців при організації гри. На нашу думку, вихователям їм бракує системності знань про особливості сюжетних рольових ігор дітей старшого дошкільного віку.

Нами було поставлено уточнююче запитання до вихователів: «Коли пропонуєте дітям гру, називаєте її тему чи приносите сюжетні іграшки чи атрибути?». Було з'ясовано, що педагоги не пропонують тему гри дітям безпосередньо, а намагаються це робити або через сюжет, або через ролі, або через правила, або через ігрові дії. При цьому особливості вподобань вихователів щодо організації сюжетної рольової гри розподілилися так:

Мал. 1. Особливості організації сюжетної рольової гри вихователями для дітей старшого дошкільного віку

На нашу думку, вихователі обмежують самостійність старших дошкільників, пропонуючи їм не саму тему гри, а елементи, які спрямовані на її розкриття. На які саме сюжетні рольові ігри у освітньому процесі звертають увагу вихователі ДНЗ у старшій групі було з'ясовано при аналізі відповідей на запитання бесіди п'ять «Які ігри з чітко виразним моральним змістом Вами заплановані для проведення у навчально-виховному процесі з дітьми старшого дошкільного віку?» і шість «Які ігри з чітко виразним моральним змістом є улюбленими дітей старшого дошкільного віку у Вашій старшій групі ДНЗ?». Відповідно до відповідей дітей найбільш улюбленими сюжетними рольовими

іграми дітей є «Сім'я» та «Будівельники». Вихователі, окрім названих, планують ще «Дочки матері», «Ательє», «Меблева фабрика», «Водії». Як бачимо, тематику ігор не можна назвати досить різноманітною. Тому, можна сказати, що вихователі у недостатній мірі спрямовують власну діяльність на розвиток дитячих сюжетних рольових ігор, не збагачують їх суспільну тематику, що підтверджуються і інших елементів методики.

Наступний елемент методики – аналіз планів роботи вихователів з точки зору планування в освітньо-виховному процесі різних видів ігор для старших дошкільників. Аналіз планів нами здійснено за грудень – лютий 2014/2015 навчального року. Здійснивши процедуру обробки результатів дослідження можемо стверджувати, що вихователі старших груп планують різні види ігрової діяльності дітей на різноманітну тематику. Найбільш поширені такі сюжетно-рольові ігри «Квочка», «Магазин», «Дитячий садок», «Куца баба», «Казковий палац», «Зимовий замок», «Місток через річку» та ін. Одним із важливих елементів під час аналізу було *формулювання змісту мети* гри. Так, вихователі найчастіше у її змісті вказують розвиток комунікативних навичок, спонукання до активних ігрових дій, розвиток мислення, стимулювання творчої активності, стимулювання бажання створювати конструкції, вдосконалювати уміння орієнтуватися у просторі, розвивати координацію рухів, спонукати до встановлення між дітьми дружніх взаємин. Як бачимо, мета в основному носить розвиваючий зміст, в той час коли виховний аспект ігнорується. У змісті мети відсутні такі елементи як сформувати, виховати, збагатити досвід. На нашу думку, вихователь дещо недооцінює дитячу гру з точки зору її виховного потенціалу, натомість звертає увагу на її розвивальний ефект. Такий підхід більш буде виправданий до дидактичних ігор, або рухливих ігор, що ж стосується сюжетно-рольових ігор, то мета повинна мати суттєві відмінності: збагатити ігровий досвід дітей, розширювати знання і уявлення про виробничі та особливо суспільні процеси, надання дітям самостійності у виборі гри серед пропонованої тематики. Водночас, вказані ігри сприятимуть вихованню дисциплінованості у дітей старшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 2

Близько третини дітей 5-6 років життя за звичних умов виховання характеризуються стабільними проявами дисциплінованості в ігровій діяльності, спроможні свідомо прийняти мету, мотивовані на досягнення успіху, здатні мобілізуватися на додання труднощів, можуть більш-менш адекватно оцінити результати своєї діяльності та вкладені в них зусилля.

Понад половина дітей старшого дошкільного віку характеризуються нестабільністю провів дисциплінованості, її залежністю від умов організації діяльності, свого настрою та психічного стану. Найменшу групу становлять 5 - 6(7)-річні малюки, які характеризуються низькою мірою дисциплінованості.

Нами було з'ясовано характеристики гри як засобу виховання дисциплінованості: наявність ігор різної тематики й сюжетів, методи й прийоми керівництва. Було з'ясовано, що вихователі недостатньо у своїй діяльності звертають увагу на збагачення ігрового досвіду дітей, використовуючи при цьому обмежений арсенал методів і прийомів. Також можливою причиною цього може бути відсутність уваги до ігрового задуму, ролей гравців, сюжету – розвиток яких сприяє розширенню тематики ігор, підвищення інтересу до суспільних явищ і подій та їх відображення в грі й розвиток вольової поведінки.

Аналізуючи куточок сюжетно-рольових ігор у структурі предметно-розвивального середовища старшої групи ДНЗ, нами було відмічено недостатнє його наповнення необхідними сюжетними іграшками та недотримання основного принципу осередку – його змінюваності. На нашу думку, відсутність сюжетних іграшок звужує можливості збагачення суспільної тематики ігор, а отже і ефективного використання гри як засобу морального виховання. Також було з'ясовано, що значення таких іграшок зводиться вихователями лише до розвитку уяви, що суттєво обмежує їх використання. Таке розуміння ролі сюжетних іграшок призводить до їх недооцінки педагогами й суттєво звужує міру впливу сюжетної рольової гри на дисциплінованість вихованців старшої групи дошкільного закладу.

РОЗДІЛ 3.

СИСТЕМА РОБОТИ З ВИХОВАННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНOSTІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ТВОРЧІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Обґрунтування принципів та педагогічних умов системи виховання дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років. *Мета формувального експерименту* передбачала перевірку на емпіричному рівні педагогічних умов виховання дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років, що обумовило реалізацію таких **завдань**:

1. Обґрунтувати принципи та педагогічні умови та педагогічні умови організації виховання дисциплінованості 5 - 6(7)-річних малюків у творчій ігровій діяльності.
2. Створити систему роботи щодо ефективного використання дитячих ігор у вихованні дисциплінованості старших дошкільників.
3. Реалізувати основні положення з оптимізації виховання дисциплінованості дітей старшого дошкільного віку у творчій ігровій діяльності в умовах ЗДО.
4. Здійснити перевірку ефективності системи роботи з оптимізації виховання дисциплінованості вихованців старшої групи в ігровій діяльності.

Окреслені дослідницькі завдання передбачали таку логіку проведення: обґрунтування принципів і педагогічних умов організації ігрової діяльності старших дошкільників та створення програми виховання дисциплінованості дітей 5 - 6(7) років у творчих іграх; реалізація системи роботи з вдосконалення досліджуваної риси; з'ясування міри ефективності проведеної роботи у контрольному експерименту.

Перед створенням системи принципів та обґрунтуванні педагогічних умов організації виховання означеної вольової риси старших дошкільників необхідно було сформулювати мету, яка покладена в основу всієї системи роботи: підвищення ефективності процесу виховання дисциплінованості у творчих іграх. Висхідними положеннями якої стали: активність особистості у самотворенні себе як суб'єкта; принцип діяльнісного підходу; формування

вольових якостей йде поряд із моральними, розумовими й естетичними; принцип дитиноцентризму у вихованні.

Принцип активності особистості у процесі власного розвитку передбачає, що дитина має займати активну позицію у процесі взаємодії із педагогом. Бути активним передбачає виконання всіх вказівок вихователя, виявлення ініціативності під час ігрової діяльності, під час виконання решти режимних процесів. Цей принцип у науці відстоювали Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, К. Платонов, Д. Фельдштейн, О. Кононко, Н. Гавриш та ін. Наступний принцип полягає у тому, що особистість формується у діяльності, діяльність є своєрідним чинником її розвитку й формування. Це в свою чергу означає, що діяльність має бути спрямованою педагогом у необхідному напрямі, наповнена необхідним змістом, прогнозованою, а педагог матиме можливість керувати нею і, відповідно розвитком дитини. Це принцип у науці відстоювали О. Леонт'єв, Д. Ельконін, І. Бех, С. Максименко, О. Лісіна, Г. Люблінська та ін.

Особистість є об'єктом багатьох впливів, результати яких важко передбачити, а тому наступний принцип – принцип цілісності процесу виховання й формування особистості: будь-який вплив на особистість сприяє розвитку всіх якостей і можливостей людини, а її властивості розвиваються у сукупності П. Саморукова, Л. Артемова, Г. Беленька, З. Борисова, О. Сухомлинська та ін. Визначаючи зміст діяльності, особливості керівництва нею потрібно прагнути до забезпечення всіх потреб дитини, виходити з її інтересів і бажань, забезпечити їй комфорт і затишок у певному середовищі. Цей принцип відстоюють І. Бех, О. Кононко, І. Зимня, І. Якиманська, Н. Гавриш та ін.

На основі визначених принципів моделі обґрунтуємо необхідні педагогічні умови її реалізації. На нашу думку, до них належать: *педагогічне керівництво творчою ігровою діяльністю у становленні волі особистості дітей старшого дошкільного віку; поєднання різних видів творчих ігор в освітньому процесі як умова особистісно-вольового становлення старших дошкільників; позитивного фону педагогічного спілкування вихователів зі старшими дошкільниками як*

основа функціонування творчих ігор у виховному процесі та розвиток у них вольової поведінки.

Втілення життєвих вражень у грі – складний процес, а тому творчу гру не можна підкоряти вузьким дидактичним цілям. Цього не можна робити і тому, зазначає Д. Менджеричька, що ігрову роль діти обирають у відповідності до власних інтересів, вподобань, мрій – це перші прояви індивідуальності. Так, О. Зворигіна, К. Єгоркіна вказують на те, що необхідно планувати педагогічні заходи, які спрямовані на формування самостійної гри дітей, що є умовою повноцінної організації педагогічного процесу. При цьому науковці відмічають, що планувати потрібно систему педагогічних заходів, а не сюжетну лінію гри дітей, так як це гальмує розвиток їх самостійності й ініціативності, обмежує їх творчу поведінку [16].

Планування педагогічних впливів має передбачати: а) спрямованість на відображення дітьми у грі явищ навколишньої дійсності; ускладнення способів і засобів відтворення цієї самої дійсності. Саме життя, яке оточує дітей, їх знання, які були отримані із різних джерел, визначають конкретний зміст ігрових завдань, тему сюжету. Відповідно під час організації самостійної гри дітей потрібно планувати: а) розвиток вольової поведінки; б) спільні ігрові дії вихователя з окремими дітьми чи невеликою підгрупою; в) прийоми, що активізують самостійну гру.

Г. Радвіл відмічає, що творча гра навчає дітей обдумувати як реалізувати той чи інший задум. Саме тому у таких іграх розвиваються цінні для дитини старшого дошкільного віку вольові якості, зокрема самостійність. Наголошує, також, що це стає можливим при відповідній організації й плануванні творчих ігор. Коли таких педагогічних заходів систематично не здійснювати з дітьми старшого дошкільного віку, зокрема допомагати у розподілі ролей в грі, то у дітей виникають ускладнення у побудові плану дій, підготовці необхідного матеріалу для гри. Ігри, позбавлені керівництва, розпочинаються ніби відразу, а їх сюжет або уточнюється потім, або взагалі не обговорюється, що призводить до неузгодженості рольових дій; часто спостерігається порушення логіки

творчого відтворення мотиваційно-життєвих зв'язків. У таких випадках спостерігається часте переплетіння рольових і реальних стосунків учасників гри, вони висловлюють власну незгоду і невдоволення партнерами по грі, відволікаються від мети гри і неповністю втілюють задум [61]. Як бачимо, великого значення при педагогічному керівництві надається процесу розподілу ролей між учасниками гри.

Проте, більшість педагогів, які розробляли проблему керівництва дитячими іграми відмічають, що потрібно проявляти гнучкість, такт у взаємодії з дітьми. Оскільки дитина виражає своє ставлення до образу і, водночас, виявляє дисциплінованість щодо поведінки персонажу. Саме тому ролі можуть бути однаковими, але ігрові образи завжди є індивідуальними.

Класики вітчизняної педагогічної думки, зокрема А. Макаренко, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі та ін. підкреслювали, що не варто пропонувати дітям розроблені педагогом готові сюжети гри, оскільки дошкільники, наслідуючи дорослих, не копіюють дійсність, а комбінують уявлення, що є у них, виражають своє ставлення, думки та переживання. Коли пропонують діяти за планом вихователя, копіювати певні образи, то це буде пригнічувати їх ініціативу, самостійність, уяву, пізнавальну активність.

Роль дорослого в грі старшого дошкільника специфічна. З одного боку, він уважно спостерігає за гравцями, охороняє їх самостійну гру, а з іншого боку, він обережно направляє задум та дії дітей, використовуючи при цьому такі прийоми керування як порада, запитання, підказка, зміна ігрового оточення. Ці методи доречні при вирішенні проблемних ситуацій, в яких визначаються ігрові завдання. Старші дошкільники при правильному керівництві грою можуть застосовувати у ній різноманітні засоби та способи виразності. Гра стає повністю самостійною, а ігрове спілкування досить змістовним, якщо діти добре володіють рольовою поведінкою (наділяють персонажів характерними діями, інтонаціями, розмовою). Вони уже здатні вільно застосовувати всі способи ігрового заміщення: дії з іграшками, з

різноманітними предметами-замінниками, уявними предметами; користуватися виразними жестами та словами [35], [36], [41].

Мова з віком займає все більше місця в грі дітей, що дозволяє їм замінити словом ігрові дії, позначити роль та задум гри, розкрити смислову суть рольових відносин, пофантазувати. Слово дозволяє висловити думки і почуття, зрозуміти переживання партнерів, узгодити з ними власні дії. Розвиток цілеспрямованості, здатності комбінувати пов'язано із розвитком мови, із розвитком здатності оформити у слова свої задуми. У старшому дошкільному віці, інколи, цілі ігрові епізоди створюються за допомогою слова. Завдяки мові створюються моделі відносин між людьми (трудові, особистісні та ін.). Так, особливе значення набуває узгодження задумів, які допомагають вибудовувати спільну сюжетну лінію в колективних іграх. Це, в свою чергу, пов'язане з умінням образно мислити, фантазувати, здійснювати вольову поведінку. Отже, врахування здатності прогнозування у використанні дітьми засобів мови у грі – основа педагогічного керівництва й організації гри старших дошкільників.

У старшому дошкільному віці гра набуває більш цілеспрямованого характеру, стає більш цікавою, змістовною. У старших дошкільників великий ігровий досвід, більш розвинена уява, що допомагає їм придумувати різні цікаві сюжети. Тому важливим стимулом гри є бесіда у якій розкривається сенс побаченого чи прочитаного характеру дійових осіб, їх переживання. І коли вдається зацікавити дітей сюжетом, гра виникає ніби спонтанно, навіть без пропозицій. Зі старшими дошкільниками необхідно обговорювати не лише тему гри, а і в загальних рисах намічати план розвитку сюжету, визначати діяльність кожного із гравців. Безперечно, що план гри є орієнтовним, адже по мірі розвитку сюжету, до неї вноситься нове, яке має бути підпорядковане меті.

Дії вихователя мають бути спрямованими на організацію діяльності, на дисциплінованість 5 - 6 –річних малюків. І хоча їм пропонується автономія у виборі гри та її організації, але за цим має бути прихована праця педагога, який продовжує спостерігати за розвитком сюжету, за характером дитячих стосунків, допомагати у вирішенні спірних питань порадами, пропозиціями, спрямовуючі

гру у певному напрямі. Вихователь опосередковано здійснює керівництво грою: розширює і поглиблює ігрові інтереси дітей; створює умови, які стимулюють дітей до творчості. Педагог порадами, пропозиціями, питаннями має спрямовувати дітей на самостійний вихід із складних ситуацій. Вихователь має бути радником дітей і має радити як перенести отримані знання у гру, виховувати у них навички елементарного планування і організаторські вміння. Крім того для успішного керівництва грою вихователь має провести коротку бесіду про гру, що відбулася: чи вірно грали ролі, що було зроблено не так, як зробити краще, що можна було б удосконалити, що потрібно виготовити для гри [16]. Як бачимо, опосередковане керівництво передбачає обов'язкове проведення з дітьми бесід перед початком і по завершенні гри, де обговорюються основні питання разом з дітьми.

Наступний аспект, який має враховувати вихователь під час педагогічного керівництва творчими іграми – налагодження зв'язку із трудовою активністю дітей, що також стимулює самостійність дошкільників. Старший дошкільник не буде повністю задоволений готовими іграшками, якими б цінними вони не були, тому особливої ваги набувають «іграшки-матеріали». З такого ігрового матеріалу діти зможуть самостійно зробити все те, чого не вистачає для втілення їхнього задуму. Іграшки, виготовлені самостійно, стимулюють виникнення гри, допомагає втілити задумане, викликає піднесений настрій, позитивні почуття. У іграх з іграшками, виготовленими самостійно, багато уявного, але переживання і дії малюків реальні [66].

Наступний аспект, що має бути врахований при педагогічному керівництві й організації дитячої гри – творчі здібності, а особливо продуктивна уява, яка є їх основою. Л. Виготський пов'язує ці особливості із виникненням у дошкільному дитинстві нового типу діяльності – творчої діяльності [17; 19]. Уява виявляється у старших дошкільників, насамперед, у задумі, в ідеї. Також велика роль продуктивної уяви у засвоєнні життєвих вражень в іграх: у виборі теми гри, у пошуках шляхів втілення задуманого, у комбінуванні, а не копіюванні побаченого, у передаванні власних вражень,

думок та почуттів до того, що зображують з чесністю та безпосередністю, не турбуючись про глядачів. Творча уява дозволяє об'єднати воедино різні враження: комбінувати побачене в житті з образами, що взяті із книжок, інсценівок, мультфільмів, художніх фільмів, казок. Малюки 5 - 6(7) років більш дисципліновані й тому сміливіше і різноманітніше виявляють досвід набутий у спостереженнях, книжках, у розповідях дорослих.

Характеристиками (особливостями) у старших дошкільників є сюжетних ігор є складність і різноманітність сюжетів, велика міра захопленості нею учасників, виникає орієнтація на правила. В цьому виді активності 6 -7-річних малюків виникають основи самоконтролю і саморегуляції, на яких ґрунтується становлення дисциплінованості. Проте це не єдиний вид гри. Поряд з нею співіснує режисерська, яка виставляє вимог щодо наявності високого рівня розвитку спілкування, але вона продовжує розвиватися поряд із рольовою. Їй також властиві уявна ситуація, розподіл ролей між іграшками, моделювання реальних стосунків. Тут помітно наявність стереотипів колективної гри. Однак діти тут варіювати сюжетом, добирати необхідні атрибути. У ній виявляються і формуються особистісні якості дитини, становлення її вольової поведінки, зокрема дисциплінованість [21; 71].

Співіснування і взаємозалежність режисерської та рольової ігор у старшому дошкільному віці призводить до появи у дітей 7 – 10 ролей в іграх, з яких від 2 – 3 є улюбленими. До цих ролей старші дошкільники виявляють симпатію, особливе ставлення. Вони прагнуть стати тим, кого втілюють в образі, що свідчить про усвідомлення й розуміння дітьми суспільного життя, подій. Образ дорослого стає їм більш зрозумілим, ближчим. Режисерські й рольові ігри разом сприяють на становлення особистості дошкільника, формується та моральна основа з якою дитина живе у грі і на яку починає спиратися на власну поведінку у житті.

Н. Реуцька підкреслює взаємозв'язок рольових ігор з театралізованими. При цьому авторка вказує, що основі обох видів ігрової діяльності лежить відображення подій, дій і стосунків між людьми. Але театралізовані ігри на

відміну від рольових ґрунтуються на драматизації літературних творів чи власних інсценівок, які пристосовані для виконання їх на сценічній площадці. Театрально-ігрова діяльність збагачує дітей новими враженнями, знаннями і вміннями, розвиває інтерес до літератури, мистецтва і театру, формує діалогічну, емоційно-насичену мову, сприяє морально-етичному становленню особистості кожної дитини. Дітям старшого дошкільного віку подобаються театралізовані ігри. Вони живуть одним життям з героями інсценівок, виражають позитивне чи негативне ставлення до них окликами, часто вмішуються в хід подій. Нерідко самостійно повторюють, перевтілюють інсценівки, включаючи їх в сюжетно-рольові ігри, останні завдяки їм стають більш виразними та цікавими [22].

Вивчаючи сформованість ігрової діяльності у старших дошкільників, С. Новосолова, О. Зворигіна, Л. Парамонова зазначали, що гра у розвиненій своїй формі передбачає функціонування індивідуальних і спільних сюжетних ігор, які: впливають на становлення особистісних якостей і психічний розвиток взагалі; за своєю сутністю є схожими, так як з одного боку містять у собі елементи творчості та фантазії, являють собою своєрідний сплав роздумів дітей над тим, що близько їх інтересам; відображають загальний рівень знань дітей про різні явища навколишньої дійсності. Відповідно одні сюжетно-рольові ігри не можуть повністю забезпечити розв'язання завдань становлення особистості та базових її якостей у дошкільному віці. Це може бути досягнуто, на думку авторів, лише за умови пропорційного поєднання в освітньому процесі різних видів ігор: сюжетно-рольових, режисерських, театралізованих, дидактичних, рухливих та ін., між якими встановлені функціональні взаємозв'язки [14; 22].

О. Зворигіна та Н. Комарова наголошували, що збагачують ігровий досвід старших дошкільників і навчальні ігри, до яких вони відносили дидактичні та театралізовані ігри. Такі ігри, на їх думку, допомагають удосконалювати рольові способи поведінки. Зокрема в театралізованих іграх розігруються нескладні уявлення на тему літературних сюжетів, і діти, намагаючись краще виконати взятую на себе роль використовують у них такі виражальні засоби як

інтонація, міміка, жести. Такі ігри дозволяють розширити сюжетні лінії самостійних ігор, в них можна демонструвати зразки героїв, їх стосунки, взаємодію. Набуті у театралізованих іграх знання, вміння та навички, діти у старшому дошкільному віці творчо переносять у сюжетно-рольові ігри. Для закріплення й уточнення знань про навколишню дійсність доцільно поряд із рольовими іграми використовувати дидактичні ігри, які також сприяють збагаченню сюжетних ліній. Неабияку роль відіграють спільні ігри вихователя з дітьми в яких також передається ігровий досвід. Взавши на себе роль, педагог організовує дітей для спільної гри, як наслідок дитяча гра збагачується новим досвідом і змістом, закріплюються знання й навички, отримані на заняттях [49].

Будівельно-конструкційні ігри, за визначенням Т. Поніманської – це особливого роду діяльність практичного плану зі створення будівельних конструкцій з різних матеріалів (конструктори, набори предметів), які потім використовуються у різних ситуаціях. Авторка, зазначала, що діти набувають досвіду здійснювати задум гри, домовлятися про його перебіг з ровесниками. У 5 - 6(7)-річних дітей збагачується життєвий досвід, активний словник, формуються вміння пояснювати й контролювати свої дії, обговорювати задум ігор. Набутий в іграх досвід творчо переноситься дітьми у рольові й театралізовані ігри, що підносить гру на вищій щабель розвитку [58].

С. Новосолова, Н. Реуцька, Т. Поніманська, О. Зворигіна, О. Гаспарова, Н. Комарова, Л. Парамонова, З. Ліштван та ін. вказують на взаємозв'язок між всіма видами творчих ігор. Діти, набуваючи у різних творчих іграх досвід спілкування, вміння виготовлення атрибутів, переносити їх в іншу ситуацію.

Таким чином, у старшому дошкільному віці різні види творчих ігор розвиваються паралельно, збагачуючи та доповнюючи одна одну. Відповідно одні сюжетно-рольові ігри не можуть повністю забезпечити розв'язання завдань становлення особистості та виховання її базових якостей у старших дошкільників. Цього можна досягнути лише за умови пропорційного поєднання в освітньому процесі різних видів творчих ігор (сюжетно-рольових,

режисерських, театралізованих, будівельно-конструкційних, дидактичних) між якими встановлені функціональні взаємозв'язки в освітньому процесі.

Взаємодія вихователя із старшими дошкільниками у творчих іграх відбувається через спілкування. Р. Павелків відмітив, що у спілкуванні між педагогом і дітьми атмосфера дружнього взаєморозуміння відіграє важливу роль, оскільки у дошкільників виникають позитивні емоції, впевненість у собі, усвідомлення необхідності співробітництва у колективній спільній діяльності. Одним із чинників виникнення доброзичливої атмосфери є ставлення дітей до педагога, яке є відображенням ставлення вихователя до них самих. Так, автор вказав на три види такого ставлення: заохочувальне ставлення, формально-вимогливе ставлення, непослідовний тип ставлення. Зокрема у першому типі передбачається увага і піклування, активне використання у спілкуванні позитивних оцінок і вимог, які підбадьорюють дитину. За формально-вимогливим ставленням часто спостерігаються осудливі висловлювання, негативні оцінки, емоційно-нейтральне спілкування. Для непослідовного ставлення вихователя до дітей характерні непослідовність у висловлюваннях, відсутністю контролю за вказівками, неврівноваженість емоційних проявів [54].

Взаємодія вихователя із дошкільниками проявляється у педагогічному спілкуванні, що має бути ефективним засобом в освітньо-виховному процесі. Так, О. Кононко визначає педагогічне спілкування як професійне спілкування вихователя з дошкільниками, метою якого є конструктивний і позитивний психологічний клімат. За наявності доброзичливої атмосфери, сприятливого клімату у дітей з'являється довіра до вихователя, радість від стосунків із ним, позитивна емоційна налаштованість на спільну діяльність, виникають позитивні емоції. І, навпаки, за відсутності позитивного психологічного клімату спостерігаються протилежні тенденції і почуття в дошкільнят.

У процесі педагогічного спілкування вихователі вдаються до різних його стилів. Авторка акцентує увагу на такі, що були виділені на основі восьми особистісних параметрів (схильності до лідерства, впевненості, вимогливості, негативізму, покірності, залежності, доступності, чуйності) [29; 33]. Водночас,

звертаємо увагу що досить поширеною типологією стилів спілкування є типологія К. Левіна, який виділяє три основні стилі: авторитарний, ліберальний і демократичний. Науковець підкреслює також їх важливість у формуванні психологічного клімату.

До стилю педагогічного спілкування вихователя з дошкільниками існує ряд вимог, серед яких: повага до вихованця та відмова від категоричності у спілкуванні; вміння стримувати емоції та почуття; відчувати і приймати емоційний настрій групи і кожної дитини; володіти механізмом емпатії; демонструвати дітям повагу та довіру; з розумінням ставитися до проблем кожної дитини; усвідомлювати свої переваги та недоліки у характері на основі самоаналізу; виявляти поблажливість, терпіння, почуття гумору, чуйність; готовність погоджуватися з думкою іншого [32].

Дотримання цих вимог у мікросередовищі дошкільного навчального закладу, на думку Н. Скрипник, сприятиме формуванню у дошкільника його якостей особистості, зокрема самостійності, активності, ініціативності, допитливості, творчості (креативності), а також впливатиме на розвиток вольової поведінки дитини.

Відсутність або недостатність доброзичливості, уваги, духовної щедрості, педагогічного такту негативно впливає на вихованців: діти втрачають ініціативу, самостійність, ініціативність, відчувають брак підтримки тощо. С. Кулачківська вказує, що серед функцій, які реалізуються у педагогічному спілкуванні найбільш важливою є емоційна функція, оскільки саме завдяки їй виникають особистісні контакти дитини з дорослим, які ґрунтуються на довірі, а також важливу роль для дошкільників відіграє емоційно забарвлене звернення до них дорослого, зокрема вихователя. Спілкування з дорослими для дитини – це єдиний контекст де вона засвоює те, що було набуто людьми раніше. У процесі спілкування дорослий, звертаючись до дітей та відгукуючись на їх запити, надає їм можливість відчути безпечність, радість взаєморозуміння, незрівнянне задоволення від співпереживання, спів падання власних оцінок із поглядами мудрого наставника – дорослого. Педагог своїм схваленням

підкріплює успішні дії вихованців, сприяє їх закріпленню, а зауваження – негативний знак, який призводить до того, що небажана дія гальмується [58].

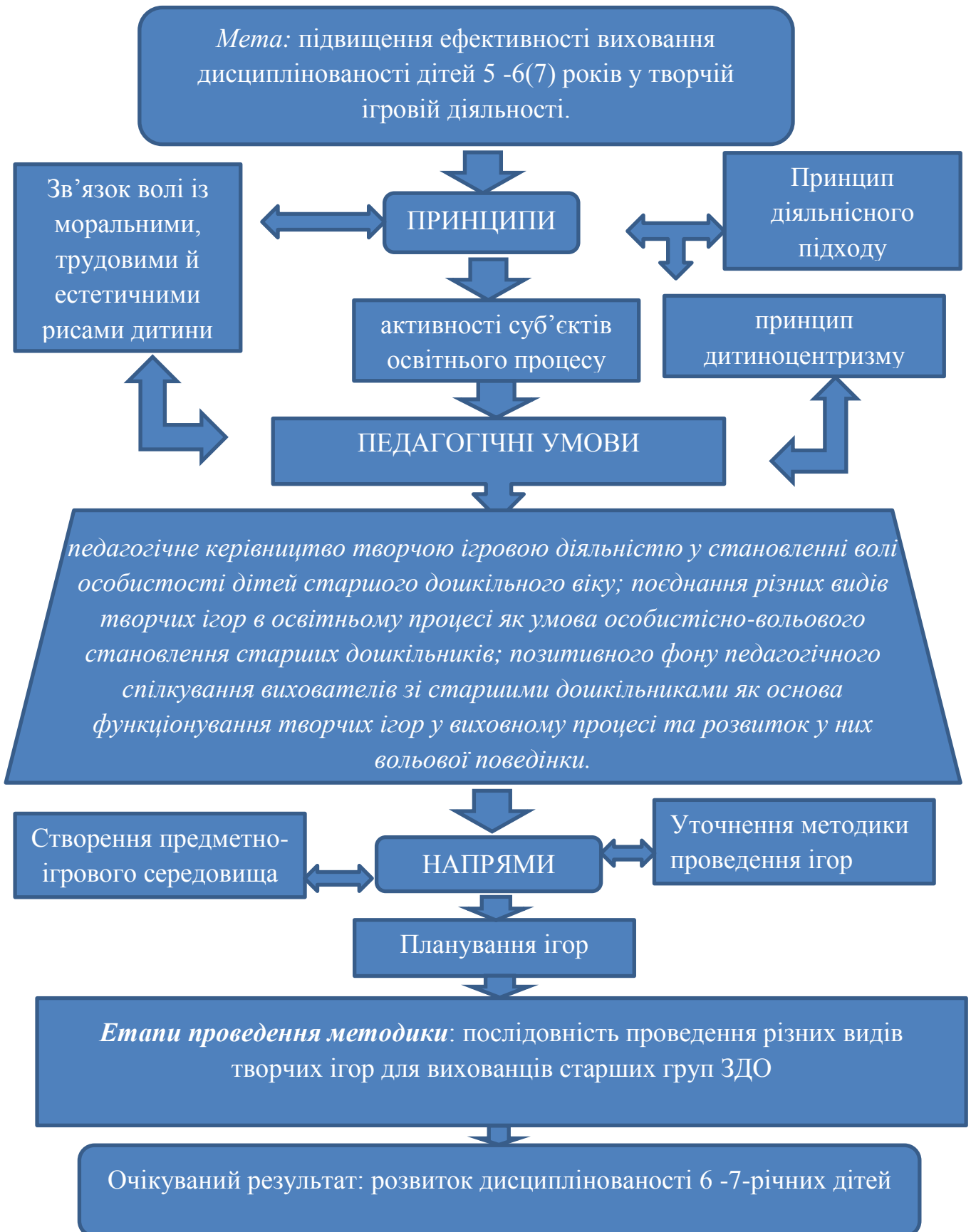
Підкреслюється той факт, що спілкування вихователя з дітьми базується не лише на тому, щоб збагатити свідомість вихованців певними установками, мотивами, надати їм необхідну інформацію, але й на тому, щоб викликати у дитини співтворчість, ініціативу. Так, під впливом спілкування з дорослим у дитини починає формуватися активна позиція в навколишньому світі. Вона виявляється у високому рівні ініціативності, яскравій емоційності, допитливості по відношенню до людей, предметного світу, а також до самої себе. Отже, у спілкуванні так розкривається «суб'єкт – суб'єктна взаємодія», яка дозволяє бачити особистість, партнера у діяльності, виявляти у цьому процесі згоду, співчуття, спільні дії тощо. Отже, дорослий має підтримувати зусилля дитини, його ініціативу ставлячись до нього як до рівноправного партнера у спілкуванні [48], [51], [68].

Спілкування вихователя із старшими дошкільниками у грі виявляється насамперед у спільних іграх. Вона відмічала, що потрібно грати з дітьми на рівних у будь-які ігри, починаючи з традиційної «Доньки-Матері» і завершуючи іграми з фантастичним сюжетом. При цьому сюжети ігор мають охоплювати всі сторони життя, базуватися на художніх творах, казках, спостереженнях. Вихователь має обговорювати з дітьми події навколишнього життя, звертати їх увагу на важливе, надавати поради, підказувати й підтримувати ініціативу дітей у обговоренні епізодів із життя дорослих. Важливою для дітей старшого дошкільного віку є бесіда з вихователем, у якій розкриваються характер та переживання дійових осіб з мультиків чи побачених під час спостережень. Коли педагогу вдається зацікавити дітей, то вони відразу переходять до гри. Роль спілкування неможна недооцінювати і після ігрової діяльності, оскільки тут вихователь спрямовує дітей на аналіз того, що вже відбулося у грі, звертає увагу на певні помилки та визначає спільно з дітьми як їх можна уникнути у наступній грі [50].

Як бачимо, О. Кононко, С. Кулачківська, Н. Скрипнік, Р. Павелків, Л. Проколієнко та ін. акцентують увагу на особливих вимогах до процесу педагогічного спілкування вихователя з дітьми старшого дошкільного віку: емоційності, підтримці ініціативи дітей, довірі до них, партнерському ставленні до особистості співрозмовника, його особистісних якостей, виявленні зустрічної активності під час взаємодії. Всі ці елементи виявляються у створенні психологічного клімату, доброзичливої атмосфери у дитячому колективі, під час спільної діяльності, у стилі спілкування, який склався у вихователя у його стосунках з дітьми. Відповідно, спілкування між вихователем і старшими дошкільниками, основою якого є «суб'єкт – суб'єктна» взаємодія, є педагогічною умовою виховання волі особистості у творчих іграх.

Таким чином, педагогічними умовами розвитку вольової поведінки дітей старшого дошкільного віку у грі є ефективне керівництво творчими іграми як педагогічна умова становлення волі особистості дошкільника; поєднання різних видів творчих ігор в освітньому процесі як умова особистісно-вольового становлення старших дошкільників; особливості спілкування вихователя із дітьми старшого дошкільного віку як основа функціонування творчих ігор у виховному процесі та розвиток у них вольової поведінки. Обґрунтування мети та педагогічних умов здійснення виховання вольової поведінки дітей старшого дошкільного віку представлено у схемі-моделі.

Виховання дисциплінованості старших дошкільників ігрової діяльності

3.2. Методика формувального експерименту. Окреслені дослідницькі завдання передбачали таку логіку проведення: робота із вихователями по ознайомленню з педагогічними умовами проведення ігор у контексті морального виховання особистості; реалізація вихователями у практичній діяльності системи роботи з дітьми; з'ясування ефективності здійсненої роботи у порівнянні з результатами констатувального експерименту.

Організація формувального експерименту передбачала створення вибірки досліджуваних із дітей старшого дошкільного віку: емпіричної і контрольної груп. Так, контрольна група – це старша група «Веселка» ЗДО (м. Ніжин) і експериментальна група – старша група «Малятко» ДНЗ (м. Ніжин).

Організаційним моментом для створення програми удосконалення педагогічного керівництва ігровою діяльністю стало проведення бесіди із вихователем експериментальної групи «Труднощі використання ігор в освітньо-виховному процесі». Мета бесіди полягає: а) у налагодженні контакту із вихователем і б) його зацікавлення проблемою гри та її оптимальної ефективності. Питання, які були використані: які труднощі відчуваєте під час організації ігор з дітьми; чи можна уникнути; чи бажаєте розробити алгоритм використання найбільш бажаних ігор для дітей старшого дошкільного віку.

Після цього моменту основною формою співпраці із вихователем стали: а) індивідуальні консультації; б) пошук науково-методичної літератури з проблеми гри; аналіз передового педагогічного досвіду з проблеми.

Більш проблемними, за даними констатувального експерименту, стали сюжетно-рольова, дидактична, театралізована і будівельно-конструкційна. *Дидактична гра*, щоб відбулася, мають бути створені такі умови: підготовка вихователя до гри; підбір певного дидактичного матеріалу; визначення змісту й завдань дидактичної гри; визначення змісту й завдань в структурі конкретного заняття, зв'язок із іншими прийомами навчання; мати чітке уявлення, які результати найбільш бажано отримати; вчити дотримуватися правил гри.

Щоб відбулася рольова гра вихователь має вчити малюків взаємодіяти між собою; бути тактовним по відношенню до дітей; врахування рівня розвитку

ігрової діяльності; слідкувати за дотриманням правил гри; планування гри має врахувати всі компоненти, їх стан і можливості розвитку.

Театралізовані ігри також мають певні педагогічні умови розвитку: розвиток театралізованих ігор відбувається завдяки спеціальному навчанню; необхідно розвивати інтерес дітей до різних видів театру; залучати дітей до літературних художніх творів, музики; дитина має оволодіти основами ляльководіння, основами акторської майстерності, основними принципами драматизації; надавати дітям певної самостійності в розігруванні обраного сюжету; під час планування гри мають бути враховані всі її компоненти.

Будівельно-конструкційні ігри – одні з найбільш складних для малят і старших дошкільників у тому числі, і їх використання також має певні особливості: наявність ігрового будівельного матеріалу; спеціальне навчання та передбачення розвитку ігрових умінь, збагачення життєвого й ігрового досвіду дітей; надання самостійності у виборі споруди, яка буде зводитись.

Програма «Виховання дисциплінованості у старших дошкільників у грі». Програма виховання означеної риси характеру у старших дошкільників у творчих іграх включає в себе планування вихователем системи ігор для старших дошкільників і роботу над напрямками та компонентами гри. Метою програми є виховання вольової поведінки та особистісних якостей дітей старшого дошкільного віку у грі.

Особливості планування дитячих ігор у виховному процесі представлені у таблиці 3.1. При плануванні ми виходили з того, що оптимальна кількість ігор на один тиждень – 4 – 5. Кількість творчих не мають перевищувати 3-х за один тиждень.

Таблиця 3.1.

Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку у ігровій діяльності

Групи Ігри	Назви дитячих ігор та їх групи			
	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4
Сюжетно- рольові	Дитячий садок	Будівництво	Школа	Крамниця посуду
	Поліклініка	Перукарня	Пожежники	День народження

Театралізовані	Двоє жадібних ведмежат		Лисичка і журавель	
Будівельно-конструктивні		Будуємо садочок		Будинок культури
Дидактичні	Із яких ми казок	Що кому потрібно для роботи	Школа пожежників	Допоможи Федорі
	Хто нас лікує		Школа	
Сюжетно-рольові	Дитячий садок	Будівництво	Школа	Квіткова крамниця
	Лікарня	Салон краси	Українське військо	День народження
Театралізовані		Зайчикова хатка		
Будівельно-конструктивні	Будуємо вулицю		Техніка для війська	
Дидактичні	Хто лікує звірят	Що кому потрібно для роботи	Хто захищає нашу країну	Допоможи Федорі
				Що візьмеш у корзинку

Як бачимо із табл. 3.1 кожна сюжетна гра повторюється двічі, що сприятиме більш ефективному засвоєнню дітьми її компонентів. Театралізовані та будівельно-конструкційні ігри доповнюють і розширюють тематику, а дидактичні ігри сприяють використанню набутих дітьми знань. З метою удосконалення використання гри в освітньому процесі ДНЗ й ефективного педагогічного керівництва у програмі розроблено алгоритми для організації й проведення ігор для дітей старшого дошкільного віку спільно із вихователем.

Таблиця 3.2

**Напрямки організації і проведення
сюжетно-рольової гри «Дитячий садок»**

Напрямки організації та проведення гри	Варіант 1. Дитячий садок	Варіант 2. Дитячий садок
--	--------------------------	--------------------------

Продовження табл. 3.2

Ігровий задум	Взаємодія працівників ДНЗ з дітьми, проведення різних навчальних занять і режимних моментів	Взаємодія між працівниками ДНЗ, спілкування завідуючої з працівниками ДНЗ, дітьми
---------------	---	---

Сюжет	Спілкування між учасниками	Виконання основних ролей
Ролі	Вихователь і його помічник, музичний керівник, медична сестра, кухар, праля	Завідуюча, вихователь-методист, праля, музичний керівник, медична сестра, вихователь, завгосп, кухар
Правила	Спілкуватися по питанням виховання дітей	Спілкуватися з іншими відповідно до їх ролей і функцій
Ігрові дії	Допомога дітям, огляд дітей, навчати танцювати, готувати	Робота завідуючої, та її накази завгоспу медсестрі
Іграшки / замітники	Предмети замітники, ляльки, іграшковий посуд, меблі, атрибути до гр. кімнати	Ляльки, посуд, телефон, меблі, атрибути до кабінету завідуючої, медсестри
Місце та мета гри	Ознайомлення з працею дорослих в дитячому садку, виховання поваги до їх праці; у 2-гу половину дня	Виховання поваги до праці; ознайомлення з працею завідуючої, методиста, завгоспа, двірника
Попередня робота	Екскурсія до кабінету медсестри, робота муз керівника, кухаря, пралі	Екскурсія до завідуючої та бесіда з нею, спілкування із завгоспом, двірником.
Знання дітей	Знання особливості праці дорослих в дитячому садку	Знання взаємодії завідуючої із персоналом ДНЗ
Методи керівництва	Підказує дітям найбільш цікаві моменти у роботі	Опосередковані, втручається у гру за необхідністю

Перша гра носить спрощений характер і стосується спілкування дітей із вихователем, музкерівником, медсестрою, помічником вихователя. У варіанті другому гра носить ускладнений характер за всіма напрямками організації.

Розглянемо варіанти гри «Будівництво». Так як і попередня гра вона має проводитися двічі, а основні її напрямки організації та проведення ускладнюються. Наголосимо, що гра має на меті виховати у дітей старшого дошкільного віку повагу до будівельників та їх морально-вольових якостей. Розглянемо детально алгоритм її використання в освітньому процесі ДНЗ.

Таблиця 3.3

Напрямки організації та проведення сюжетно-рольової гри «Будівництво»

Напрямки організації та проведення гри	Варіант 1.	Варіант 2.
Ігровий задум	Будівництво житлового будинку	Будівництво багатоповерхового

		будинку
Сюжет	Процес зведення споруди	Обговорення проекту і зведення багатоповерхового будинку
Ролі	Будівельник, муляр, шофер, вантажник	Архітектор, монтажники, водії панеле-(цементо-) возу, зварювальник, кранівник
Правила	Виконувати функції взятої на себе ролі й не виходити за її межі;	колективне обговорення проекту будинку, відтворити колективні дії будівельників відповідно до їх ролей
Ігрові дії	Підвезення будматеріалів, розвантаження, зведення стін, даху	Малювання проекту, його обговорення взаємодія монтажників, кранівника й зварювальника
Іграшки / замітники	Іграшкові набори, будівельні машини, будівельні набори, робочий одяг	Іграшкові набори, будівельні машини, будівельні набори, робочий одяг, спеціальний конструктор (монтажний набір)
Місце та мета гри	У другій половині дня; правильно відтворити етапи будівництва; шанобливе ставлення до будівельників	У другій половині дня; виховання поваги до будівельників до їх праці
Попередня робота	Читання казки «Геремок», «Зимівля звірів»; розповідь про роботу будівельників	Розглядання Альбому Л. Артемової «Праця дорослих», розглядання ескізів багатоповерхівок
Знання дітей	Основні будівельні професії, етапи побудови споруди	Основний і допоміжний фах будівельників-монтажників; архітектор, послідовність зведення споруди
Методи керівництва	Прямі, інколи допомагає дітям у відтворенні дій	Опосередковані, втручається лише за необхідності

Наступна гра у нашій програмі – «Школа». Ця гра завжди проводиться з вихователями, оскільки вона сприяє ознайомленню дітей не лише із працівниками, а й створює уявлення про навчальний заклад нового типу у порівнянні з дитячим садочком.

Табл. 3.4

Напрямки організації і проведення сюжетно-рольової гри «Школа»

Напрямки організації та проведення гри	Варіант 1.	Варіант 2.
Ігровий задум	Навчання у школі	Взаємодія між: директором - вчителями, вчителем - учнем

Сюжет	уроки фізкультури, музики, математики, читання	уроки; нарада з директором, завучем; перебування у ГПД
Ролі	Класовод, вчителі музики, фізкультури, учні	Класовод, вчителі, директор, завуч, вахтер, учні,
Правила	Виконання функцій взятої на себе ролі	Виконання функцій взятої на себе ролі, імпровізація поведінки директора/завуча
Ігрові дії	Ведення уроків класоводом, вчителями фізкультури, музики	Відвідування директором уроків у фізкультурника, музиканта, вихователя ГПД
Іграшки / замітники	Атрибути: портфелі, пенали, олівці, картонні фігурки учнів	Атрибути: портфелі, пенали, олівці, картонні фігурки учнів, знаряддя праці вахтера, прибиральника
Місце та мета гри	Ознайомлення із працею вчителів, виховання поваги до їх неї	Ознайомлення із працею директора, вчителя, вихователя ГПД
Попередня робота	Екскурсія до школи, до класу, бесіда із класоводом; бесіда за картиною «На уроці»	Екскурсія до ГПД, до директора, праця вахтера, прибиральника; бесіда за картиною «Двійка»
Знання дітей	Знання про школу, працю вчителів, учнів та шкільні приладдя; моральні якості	Знання праці директора, класовода, вихователя ГПД; вахтера, моральні якості
Методи керівництва	Безпосередньо підказує дії дітям, відповідно до ролей; допомагає побудувати сюжет гри	Втручається лише за необхідності, методи керівництва опосередковані

Наступна гра у нашій програмі – гра «Крамниця». Вона покликана ознайомити дітей із асортиментом крамниць, працею продавців, особливостями їх спілкування із покупцями, що сприятиме розширенню знань дітей про навколишній світ і формування у старших дошкільників вольової поведінки. Розглянемо основний її алгоритм, який міститься у табл. 2.5.

Таблиця 3.5

Напрямки організації і проведення сюжетно-рольової гри «Крамниця»

Напрямки організації та проведення гри	Варіант 1. Крамниця посуду	Варіант 2. Крамниця квітів
Ігровий задум	Відвідування магазину	Відвідування магазину
Сюжет	Здійснити покупку у магазині посуду	Здійснити покупку у квітковій крамниці

Продовж. табл. 3.5

Ролі	Продавець, відвідувачі, покупець, прибиральниця	Продавець, відвідувачі, покупці, директор магазину, прибиральниця, водій.
------	---	---

Правила	Вести себе у відповідності до взятих ролей	Вести себе у відповідності до взятих ролей; обирати ролі за бажанням
Ігрові дії	Розповідати і запитувати про товар, продавати, купувати, прибирати	Вести себе у відповідності до взятих ролей; привозити і розвантажувати; приймання товару; замовлення від директора
Іграшки / замінники	Різні види іграшкового посуду, набори, мініатюрні стелажи, іграшковий інвентар прибиральниці	Різні види квітів, набори горщиків, пакети із ґрунтом, мініатюрні стелажи, інвентар прибиральниці, автомобіль
Місце та мета гри	Ознайомлення дітей із особливостями праці продавців; проводиться у другій половині дня	Ознайомлення дітей із особливостями праці продавців; проводиться у другій половині дня
Попередня робота	Екскурсія до крамниці посуду; бесіда із продавцем; розглядання фото із різних магазинів	Екскурсія до крамниці квітів; бесіда із продавцем і директором; розглядання фото із різних магазинів
Знання дітей	Знання про особливості праці продавців, прибиральниць, особливості їх трудових дій	Знання про особливості праці продавців, прибиральниць, особливості їх трудових дій; замовлення товару директором магазину
Методи керівництва	Прямі й опосередковані	Опосередковані; в гру вихователь не втручається

Наступна сюжетно-рольова гра у нашій програмі має на меті ознайомити старших дошкільників із особливостями праці медиків, їх моральних якостях, особливостями спілкування із пацієнтами (хворими), вольовими діями. Розглянемо цю гру, яка представлена двома варіантами: «Поліклініка», «Лікарня». Пропоновані варіанти розміщено у табл. 3.6.

Напрямки організації і проведення сюжетно-рольової гри «Поліклініка»

Напрямки організації та проведення гри	Варіант 1. Поліклініка	Варіант 2. Лікарня
Ігровий задум	Звернення за медичною допомогою	Надання медичної допомоги хворим у лікарні
Сюжет	Огляд лікарем пацієнта, виписування рецептів вказівки медсестрі	Огляд, лікування хворого, вказівки медсестрі, виписка рецептів, маніпуляції

Продовж. табл. 3.6

Ролі	Лікар, пацієнт, медсестра	Лікар, пацієнти, медсестра
Правила	Поведінка у межах ролі й ігрової ситуації, відповідно до	Поведінка у межах ролі й ігрової ситуації, відповідно до

	обов'язків; вибір ролі за пропозицією вихователя	обов'язків; самостійний вибір ролі за бажанням
Ігрові дії	Огляд, виписка рецептів, слухання фаландоскопом, вимірювання тиску, розмова із пацієнтом, медсестрою	Огляд, виписка рецептів, слухання фаландоскопом, вимірювання тиску; ін'єкції, перев'язка, спілкування,
Іграшки / замінники	Іграшкові набори «Доктор Айболить»	Іграшкові набори «Доктор Айболить»
Місце та мета гри	Праця медичних працівників друга половині дня	Праця медичних працівників після гри «Поліклініка»
Попередня робота	Розглядання фото лікарів, розповідь про їх роботу, екскурсії до кабінету медсестри в ДНЗ	Читання твору «Айболить», перегляд мультфільмів про лікарів; розповідь про працю лікарів у лікарнях та їх фах.
Знання дітей	про працю лікаря, медсестри у поліклініках; моральні якості, трудові дії, робочий одяг медпрацівників	про працю лікаря, медсестри у різних відділеннях лікарні; моральні якості, трудові дії, їх робочий одяг
Методи керівництва	Прямі й опосередковані: вказівки; участь у грі	опосередковані: поради, вказівки; участь у грі не бере

У програмі наступна сюжетно-рольова гра – «Перукарня». Вона передбачає ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із працею перукаря. Спрямовується увага дітей на індивідуальний характер праці, яка така необхідна для кожної людини. Дана гра має другий варіант - «Салон краси».

Таблиця 3.7

Напрямки організації і проведення сюжетно-рольової гри «Перукарня»

Напрямки організації та проведення гри	Варіант 1. Перукарня	Варіант 2. Салон краси
Ігровий задум	Відвідати перукарню	Відвідати салон краси
Сюжет	Зробити зачіску клієнту	Підстригтися, зробити гарну зачіску, манікюр
Ролі	Перукар, клієнт, касир, прибиральниця	Перукар жіночий, чоловічий, клієнт, касир, візажист, манікюрник.
Правила	Поведінка у межах ролі й ігрової ситуації, відповідно до обов'язків; вибір ролі за пропозицією вихователя	Поведінка у межах ролі й ігрової ситуації, відповідно до обов'язків; самостійний вибір ролі за бажанням
Ігрові дії	стриже, вкладає феном; формує зачіску; прибирає, отримує плату	Фарбує волосся, стриже, формує зачіску, доглядає за нігтями; змінює імідж
Іграшки / замінники	іграшковий набір перукаря, ляльки статі, каса, знаряддя прибиральниці	Набір перукаря, флакончики лаку, знаряддя манікюрника, дзеркало, журнали зачісок

Місце та мета гри	Ознайомлення із працею працівників перукарні;	Ознайомлення із працею працівників салону краси;
Попередня робота	Читання творів, розглядання ілюстрацій, фото із різними зачісками	Екскурсія до салону краси, читання віршів, оповідань, розглядання робіт візажиста
Знання дітей	праця, трудові дії перукаря, прибиральниці, касира	праця, трудові дії перукаря, касира, візажиста
Методи керівництва	Прямі й опосередковані: поради, вказівки; може взяти участь у грі	опосередковані: поради, вказівки; участь у грі не бере

Наступна складова програми – сюжетно-рольова гра «Пожежники», а її продовження складає гра «Українське військо». Ці ігри спрямовані на ознайомлення дітей із працею пожежників, військових, головне завдання яких – допомога людям у складних життєвих ситуаціях. Важливе значення при проведенні цих ігор має розкриття моральних і вольових якостей, які властиві фахівцям. Розглянемо основні характеристики даних ігор.

Таблиця 3.8

Напрямки організації і проведення сюжетно-рольової гри «Пожежники»

Напрямки організації та проведення гри	Варіант 1. Пожежники	Варіант 2. Українське військо
Ігровий задум	Погратися у пожежників	Війська під час параду
Сюжет	Пожежники на навчанні	Військовий парад
Ролі	Водій, екіпаж пожежників, командир, потерпілий	Головнокомандувач, танкіст, пілот, десантник
Правила	Відобразити дії пожежників під час гасіння пожежі	Відобразити рух збройних сил на параді
Ігрові дії	Розкручування пожежного рукава, гасіння вогню, допомога людям	Рух колоною один за одним солдат, техніки, політ авіації; демонстрація гордості
Іграшки / замінники	Пожежна машина, атрибути пожежника, пожежний шланг, іграшки-замінники	Набори військової техніки, набори солдатів, прапори, трибуна
Місце та мета гри	Ознайомити з працею пожежників, виховувати повагу до неї	Ознайомити із складовими війська, виховувати почуття вдячності до солдат, поваги до їх праці
Попередня робота	Читання про пожежників та їх працю, розглядання ілюстрацій, фотографій	Розповідь про українські війська, їх види, основне їх призначення захист країни
Знання дітей	Про працю, трудові дії, моральні якості людей	Про армію та її функції, види військ, офіцерів, солдат
Методи керівництва	Прямі й опосередковані: поради, вказівки; може грати	опосередковані: поради, вказівки; участь у грі не бере

Завершує перелік рольова гра «День народження». Вона спрямована на формування у дітей прагнення виражати повагу до ровесників, близьких під час родинних свят, виховання культури поведінки. Як і всі ігри цього виду вона має два варіанти. Розглянемо їх особливості використання у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Напрямки організації і проведення рольової гри «День народження»

Напрямки організації та проведення гри	Варіант 1.	Варіант 2.
Ігровий задум	День народження ляльки	День народження подруги
Сюжет	Святкування іменин	Святкування іменинників у групі
Ролі	Іменинник, гості	Іменинники, одногрупники
Правила	Привітати іменинника, вести себе культурно веселитися під час свята	Привітати іменинника, вести себе добре, веселитися разом із друзями, показати повагу
Ігрові дії	Готувати подарунок, страви, привітання, танцювання, співати	Привітання, танцювання, співати; сервірувати стіл, готувати подарунок
Іграшки / замітники	Іграшковий набір кухонного приладдя, подарунок	Іграшка-подарунок, вірш-привітання; реальні їжа
Місце та мета гри	Виховувати вміння вітати й показувати повагу, знати правила поведінки за столом	Виховувати вміння вітати й показувати повагу, добре вести за столом, веселитися
Попередня робота	Читати у художніх творах про свята, розглядати фото, ілюстрації	Розповідь про Дні народження, складання привітань, подарунків
Знання дітей	Про пам'ятні дати, правила етикету, звичаї родини	Про пам'ятні дати, правила етикету, подарунок, звичаї групи, розваги, привітання
Методи керівництва	Прямі й опосередковані: поради, вказівки; може взяти участь у грі	опосередковані: поради, вказівки; участь у грі не бере

Крім сюжетно-рольових нами використовувалися й театралізовані ігри. Їх було проведено три. При цьому їх ми умовно поділили на дві групи, так як дві з них можуть розглядатися як ускладнення попередніх за окремими характеристиками. Розглянемо перші з них, які представлено у Додатках.

Наступна категорія ігор, яка внесена нами до програми формувального експерименту – будівельно-конструктивні. Вони спрямовані на уточнення отриманих дітьми знань і творче їх використання. Такі ігри є найбільш складними для дітей дошкільного віку і їх розвиток можливий лише за умови

цілеспрямованого навчання. Розглянемо особливості використання їх в педагогічній діяльності.

Таблиця 3.11

Напрямки організації будівельно-конструктивної гри «Будуємо споруду»

Напрямки організації та проведення гри	Варіант 1. Будуємо садочок	Варіант 2. Будуємо будинок культури	Варіант 3. Будуємо вулицю
Ігровий задум	Побудувати красивий дитсадок	Побудувати будинок культури	Побудувати нову вулицю в місті
Ігрові дії	Ескіз, зведення споруди	Створення замальовки, зведення споруди	створення проекту зведення споруди, її прикрашання
Іграшки / замітники	Будівельний матеріал	Будівельні набори конструктори	Будівельні набори, прикраси для споруди, іграшковий транспорт

Продовження табл. 3.11

Місце та мета гри	вільний від занять час конструктивна діяльність	виховання працелюбності, естетичних почуттів	Самостійна конструктивно-будівельна діяльність
Попередня робота	Створення замальовок, розглядання красивих будинків	Екскурсія до будинку культури, замальовки	Екскурсія у місто, замальовки, макет, домовленість про роботу
Знання дітей	Про особливості зведення споруд; призначення, якості будівельників	Про особливості зведення споруд, призначення, якості будівельників	Про особливості зведення споруд; призначення, якості будівельників
Методи керівництва	опосередковані: поради, вказівки; участі у грі немає	опосередковані: поради, вказівки; участі у грі немає	опосередковані: поради, вказівки; участі у грі немає

Ще одна будівельно-конструктивна гра, яку використано у нашій програмі з метою доповнення і уточнення відомостей про військову техніку української армії. Розглянемо особливості її проведення

Таблиця 3.12

Організація і проведення будівельно-конструкційної гри «Військова техніка»

Напрямки організації та проведення гри	Техніка для війська
Ігровий задум	Конструювання техніки
Ігрові дії	Складання деталей конструктора
Іграшки /	Різні набори конструкторів «Лего» (військова техніка)

замінники	
Місце та мета гри	Самостійне конструювання у вільний час
Попередня робота	Розглядання готових зразків техніки, варіантів зображень, розглядання картинок військової техніки
Знання дітей	Про військову техніку, можливості й особливості «Лего»
Керівництво	Індивідуальна допомога дитині у її самостійній діяльності

Дидактичні ігри, які використано в програмі представлено у додатках. Всі дидактичні ігри в нашому експерименті використані з посібника Л. Артемової.

Таким чином основу системи роботи з виховання дисциплінованості 5 - 6 (7) років склав цикл різного роду творчих ігор. Вони мали певні ознаки планування та проведення. Перейдемо до аналізу ефективності здійсненої експериментальної роботи з формування означеної властивості у вихованців базового закладу дошкільної освіти.

3.3. Констатувальний етап експерименту. Після проведення формувальних впливів здійснено порівняльний аналіз змін у сформованості дисциплінованості дітей 6-(7) років. У контрольному експерименті взяли участь 29 досліджуваних, які були розподілені на дві групи ЕК і КГ.

Оцінка ефективності впливу щодо виховання досліджуваної властивості передбачала дотримання педагогічних умов та розробленій програмі формувального експерименту, відповідності отриманих результатів на констатувальному та контрольному етапах по в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах.

Тут передбачалося використання тих самих, що і на констатувальному етапі, основних методів дослідження; бесіди з дошкільниками, методика експертного оцінювання, тест на визначення мотивації успіху, прояву дисциплінованості у ігровій ситуації. Зміст бесіди містив лише принципи для нас моменти.

Щоб визначити, наскільки ефективною виявилася система формування, спрямована на збагачення знань дітей старшого дошкільного віку про дисциплінованість, проаналізовані відповіді на запитання бесіди. З'ясувалося, що діти з ЕГ більш чітко відповідали на запитання поняття «вольова людина» та «сила волі», «дисциплінованість»; більш влучними виявилися їхні відповіді стосовно ролі означених властивостей, зокрема дисциплінованості поведінки у життєдіяльності, важливості уміння долати труднощі та звертатися за допомогою до дорослих лише у разі необхідності.

Порівняння показників основних характеристик поведінкового елементу дисциплінованості дітей 6 - 7 років здійснювався на основі інформації про дотримання правил поведінки у різного роду творчих іграх, які увійшли до експериментальної та контрольної груп. У процесі спостереження нами відмічено зростання довільності дій респондентів, співвіднесення їх з певними нормами й характеристиками персонажів. Систематизація даних спостереження й результатів діагностичних методів дозволили схарактеризувати набуті ознаки й представити інформацію у таблиці 3.1

Динаміка дисциплінованості в ігровій діяльності старших дошкільників

Показники та рівні ЕГ	Дисциплінованість у грі до експериментального впливу				Дисциплінованість у грі після експериментального впливу			
	високий	середній	низький	дуже низький	високий	середній	низький	дуже низький
Експ. група	17	33	29	21	31	36	26	7
Контр група	17	33	29	21	17	40	22	21

Як бачимо, існує позитивна динаміка показників середнього й високого рівнів досліджуваної властивості. Зокрема в ЕГ групі значно зменшилися показники дуже низького рівня довільної поведінки у грі (-14%), а натомість зросли показники високого й середнього рівнів означеної риси дітей 5 - 6(7) років, відповідно на 14% і 4%. Позитивна динаміка становить +20%. У КГ групі зміни у показниках є незначними: відбулося незначне зростання середнього рівня явища вольової сфери (+4%), натомість зменшився відсоток респондентів з низьким рівнем відповідних довільних реакцій у творчих іграх на 4%. Як бачимо, позитивна динаміка становить 4% у КГ проти 20% у ЕГ. Отже, відмітимо зростання дисциплінованості вихованців старшої групи після формувального впливу.

Рівень домагань як компонент дисциплінованості старших дошкільників

Показники та рівні ЕГ	Показники рівня домагань до експериментального впливу			Показники рівня домагань після експериментального впливу		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Експ. група	28	29	33	37	41	22
Контр. група	28	29	33	28	33	29

Розглянемо показники рівня домагань, який є складовою у дітей 5 - 6(7)-річного віку дисциплінованості й визначає рівень складності цілей до яких вони прагнуть. Під час експериментальних завдань було видно як діти ЕГ намагаються адекватно оцінити свої зазіхання на результат, натомість малюки КГ у цьому контексті намагалися отримати допомогу. У ЕГ помітні позитивні зміни його показників. Так, показники високого і середнього рівнів становлять, відповідно 37%, 41%, а показники низького рівня – 22%. На початку експерименту були такі показники: 28% - високий, 29% - середній і 33% низький рівні. Отже, помітна позитивна динаміка показника досліджуваної якості становить +9% високого рівня, +8% середнього рівня і – 11% низького рівня. В цілому позитивна динаміка складає 17%.

Натомість у КГ показники цього компоненту зазнали незначних змін: зменшився відсоток дітей із низьким рівнем складності цілей у діяльності на 4%, а натомість зріс відсоток середнього – на 4%. Позитивна динаміка складає +4%. Як бачимо, у ЕГ групі позитивна динаміка є більш суттєвою, ніж у КГ групі. Відповідно, констатуємо, що після експерименту міра сформованості рівня домагань, як показника досліджуваного феномену вольової сфери дітей старшого дошкільного віку, зазнав суттєвих зрушень у дітей ЕГ.

Відмічаємо також зростання і показника мотиву успіху, як ще одного компоненту явища дисциплінованості 5 - 6(7)-річних дітей. Так, у ЕГ групі показники мотивації досягнення зросли на 16% і становлять 83%, а показники низького рівня – 17% (зменшився на 17%). Позитивна динаміка складає + 17%. У КГ групі показники мотивації успіху старших дошкільників змін не зазнали і залишилися на рівні констатувального етапу: 67% і 33%. Відмічаємо ефективність проведеної нами роботи на формуальному експерименті та дотриманих у ньому педагогічних умов виховання означеного вище явища.

Розглянемо зміни, які сталися у розподілі старших дошкільників в цілому за рівнями розвитку у них дисциплінованості. Результати проведеної роботи у вигляді показників представлені у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Розподіл дітей старшого дошкільного віку на групи за мірою сформованості у них дисциплінованості

Показники та рівні ЕГ	Дисциплінованість у грі до експериментального впливу			Дисциплінованість у грі після експериментального впливу		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Експ. група	31	46	24	47	46	7
Контр. група	31	45	24	35	41	24

Як бачимо, із таблиці після формувального впливу дисциплінованість як компонент вольової сфери дітей 5 - 6(7) років зазнала якісних змін: на 16% зросли показники групи дітей із високим означеною властивості, на 17% знизилися показники групи дітей із низькою мірою розвитку названої ознаки. Показники ЕГ після експерименту становлять: відповідно, 47% високий рівень, 46% середній рівень, 7% низький рівень прояву дисциплінованості у творчій ігровій діяльності. Власне позитивний ефект становить +17%, що відобразилося у збільшенні високого рівня дисциплінованості й зменшення показників цієї категорії у дошкільників низького рівня.

У КГ групі зміни, які відбулися є менш суттєвими 35% групи із високим рівнем досліджуваної властивості (+4%), 41% у групи із середнім рівнем сформованістю означеної якості характеру (-4%), у групи дітей старшого дошкільного віку показники вибірки із низькою дисциплінованістю змін у експерименті не зазнали. Якісний і кількісний аналіз даних таблиць дозволив резюмувати: дошкільники ЕГ показали кращі показники дисциплінованості у творчих іграх; зменшилася кількість дітей ЕГ з низьким рівнем такої поведінки; відчутно зросла кількість дошкільників, віднесених до високого рівня проявів дисциплінованості у творчій ігровій діяльності. У КГ суттєвих змін у показниках досліджуваної властивості емоційно-вольової сфери не відбулося.

Це засвідчує ефективність використаної нами програми у формувальному експерименті, педагогічних умов організації творчої ігрової діяльності дітей у вихованні їх дисциплінованості. Так, на етапі контролю покращилися знання дітей, про волю, дисциплінованість, а також про її роль в житті людини:

більшої значущості набула дисциплінованість як вища міра розвитку для дитини у ситуації взаємодії ровесників у спільній діяльності.

Отже, нами підтверджено ефективність програми виховання дисциплінованості у дітей старшого дошкільного віку в творчих іграх, а зростання міри вольової й довільної поведінки дітей було досягнуто завдяки дотриманню таких умов:

- педагогічного керівництва творчою ігровою діяльністю у становленні волі особистості дітей старшого дошкільного віку;
- поєднання різних видів творчих ігор в освітньому процесі як умова особистісно-вольового становлення старших дошкільників;
- позитивного фону педагогічного спілкування вихователів зі старшими дошкільниками як основа функціонування творчих ігор у виховному процесі та розвиток у них дисциплінованості.

Висновки до розділу 3

З метою підвищення ефективності виховання вольової поведінки старших дошкільників в ігровій діяльності нами було розроблено систему роботи. Висхідними положеннями нашої програми стали: активність особистості у самотворенні себе як суб'єкта; принцип діяльнісного підходу; формування вольових якостей йде поряд із моральними, розумовими й естетичними; принцип дитиноцентризму у вихованні. На основі них було обґрунтовано необхідні педагогічні умови її реалізації.

Після проведення формувального експерименту значно зросли показники дисциплінованості дітей старшого дошкільного віку в творчій ігровій діяльності, що відобразилося у збільшенні високого рівня вольової поведінки й зменшенні низького рівня. Зокрема дисциплінованість дітей 5 - 6(7) років зазнала якісних змін: на 16% зросли показники групи дітей із високим її рівнем, на 17% знизилися показники групи дітей із низькою мірою досліджуваної властивості.

Показники ЕГ після експерименту становлять: відповідно, 47% у групи дітей із високим рівнем дисциплінованості, 46% у групи дітей із середнім її рівнем, 7% у групи дітей із низьким рівнем вольової поведінки. Позитивна динаміка становить +17%, що відобразилося у збільшенні високого рівня вольової поведінки й зменшенні низького рівня вольової поведінки.

У КГ групі зміни, які відбулися є менш суттєвими 35% групи із високим рівнем вольової поведінки (+4%), 41% у групи із середнім рівнем розвитку вольової поведінки (- 4%), у групи дітей старшого дошкільного віку показники вибірки із низькою волею змін у експерименту не зазнали, що вказує на те, що у КГ суттєвих змін не сталося.

На основі динаміки показників можна зробити висновок про ефективність створеної методики виховання дисциплінованості дітей 5 – 6(7)-річного віку у творчій ігровій діяльності в умовах ЗДО.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний емпіричний аналіз досліджень з проблеми формування волі на етапі старшого дошкільного віку засвідчив її актуальність, мультифакторність і водночас недостатню вивченість науковцями.

За першим завданням було з'ясовано, що воля є суб'єктивною характеристикою людини, що формується і виявляються на рівні особистості у вигляді вольових властивостей: рішучість, самостійність, цілеспрямованість тощо. Вона виникає завдяки свідомості, на основі довільної поведінки й реалізується у вигляді організуючих зусиль. У дошкільному віці відбувається становлення феномену. Дитина оволодіває цілеспрямованням, плануванням, контролем, що відображається у контексті її дисциплінованості, інтегруючої властивості індивідуума. Питанню розвитку вольової активності дітей 5 - 6 років присвячені дослідження І. Беха, В. Іваннікова, О. Кононко, В. Котирло, С. Кулачківської, Г. Люблінської та ін. Вони підкреслюють, що важливим результатом усієї сукупності виховних впливів у цьому віковому періоді є прояви вольових якостей, де більш значущою є дисциплінованість.

Її ототожнюють з усвідомленням і дотриманням малюком поведінки відносно системи соціальних норм, правил поведінки. Прояви пов'язують з перебуванням його в спільноті та дотриманням еталону активності у ній. Стан свідомості старшого дошкільника дозволяє опанувати існуючу систему вимог і правил у суспільстві та зорганізувати власні практичні дії, вчинки, діяльність щодо них. Вона відображає для дитини та вихователя підсумок певного етапу життя, відповідних виховних впливів. Це інтегрована якість особистості 6 - 7 років, яка спрямовує зусилля у руслі соціально доцільної активності.

Становлення дисциплінованості відбувається у тісному взаємозв'язку з мотиваційною сферою, яка дозволяє краще розуміти, усвідомлювати й аналізувати власні поведінку та вчинки. Показниками властивості є навички свідомого контролю за поведінкою та вольова активність. У процесі її формування важлива роль належить чинникам, серед яких виділяють власне

суб'єктивні (мотиви, ініціативність, самостійність, мовлення) та зовнішні (спільна діяльність з дорослими й однолітками, спілкування, ігрова діяльність).

За другим завданням було встановлено, що ігрова діяльність дітей розглядається найбільш значущим фактором розвитку дисциплінованості дошкільника, адже у ній закладено великі можливості виникнення свідомого контролю за діями і вчинками. У дошкільному віці виникають новоутворення у психіці та значущі вольові риси характеру, зокрема дисциплінованості. Власне вагомий внесок на становлення вольової сфери 5 -6 річної дитини мають творчі ігри: рольові, режисерські, будівельно-конструктивні, театралізовані. Особлива роль належить самостійній творчій діяльності. Це унікальна активність, яка реалізується з особистої ініціативи дітей, а її основою є продуктивна уява, підґрунтя умовності дій.

Творчі ігри – це самостійна діяльність дітей старшого дошкільного віку, яка в умовній формі відображає навколишній світ, стосунки дорослих між собою, забезпечуючи повноцінний розвиток їх пізнавальних можливостей і вольових якостей. Вони вдосконалюються, передбачаючи динаміку дисциплінованості дитини, та виникнення нових їх видів. Зміст, і тематика творчої ігрової активності впливає на розвиток вольової регуляції дошкільників. Дисциплінованість дитини 5 - 6 років передбачає уміння приймати мету, планувати свої дії, регулювати свої емоції та поведінку, самостійно долати труднощі та об'єктивно оцінювати результати власних вольових зусиль у грі.

За третім завданням на емпіричному рівні вивчено дисциплінованість старших дошкільників в ігровій діяльності. Визначаючи міру її розвитку у досліджуваних, ми орієнтувалися на **мотиваційний** (*показники*: прийняття та дотримання правил гри; зосередженість на грі, здатність не відволікатися на стороннє, досягнення кінцевої мети), **регулятивний** (*показники*: мотивація досягнення успіху; уникнення невдачі; рівень домагань: адекватний, низький, високий) і **когнітивний** (*показники*: висловлює адекватні судження щодо розуміння сутності та значення вольових якостей людини) *критерії*. Було

з'ясовано; близько третини дітей (31%) за звичних умов характеризуються стабільними проявами означеної якості у різних умовах діяльності, спроможні свідомо прийняти мету, мотивовані на досягнення успіху, здатні мобілізуватися на додання труднощів, можуть адекватно оцінити результати своєї діяльності. Натомість 47% старших дошкільників характеризуються нестабільністю дисциплінованості, її залежністю від складності завдань, умов організації діяльності, свого настрою та психічного стану. Оцінки майбутнього результату здебільшого необґрунтовані. При зіткненні з труднощами уповільнюють темп, втрачають інтерес. Найменшу групу (24%) становлять діти 5 -6 років, які характеризуються стабільною невпевненою й залежною поведінкою, низькими очікуваннями, нездатністю без інструментальної допомоги дорослого доводити розпочате завдання до кінця.

Вивчивши творчу гру як засіб виховання досліджуваної риси було виявлено: ігри дітей у старшій групі ЗДО відображають побутові й виробничі стосунки між дорослими; суспільна тематика майже не зустрічається, оскільки, на нашу думку, вихователі недостатньо у своїй діяльності звертають увагу на збагачення ігрового досвіду дітей, використовуючи при цьому обмежений арсенал методів і прийомів. Водночас, педагоги недостатньо приділяють уваги ігровому задуму, ролям гравців, сюжету, наявності сюжетних іграшок, що у більшій мірі сприяють розвитку дисциплінованості 5 -6 річних дітей.

За четвертим завданням було розроблено систему експериментальної роботи щодо формування дисциплінованості старших дошкільників у творчій ігровій діяльності, основою якої були обґрунтовані необхідні педагогічні умови її реалізації: ефективне педагогічне керівництво дитячою ігровою діяльністю як умова становлення дисциплінованості дошкільника; поєднання різних видів творчих ігор в освітньому процесі як умова становлення вольової активності дітей; особливості спілкування вихователя з дітьми 5 - 6 років як основа функціонування творчих ігор у виховному процесі.

Якісний аналіз результатів експерименту дозволяє вказати, що: діти старшого дошкільного віку ЕГ продемонстрували кращі показники довільної

поведінки; значно зменшилася кількість дітей експериментальної групи з низьким рівнем дисциплінованості; відчутно зросла кількість дошкільників, віднесених до високого рівня означеної властивості. Було відмічену позитивну динаміку у мотиваційному й регулювальному компонентах досліджуваної властивості: зростання дітей із адекватним рівнем домагань (високий 37%, середній 41%, низький 22%, позитивна динаміка +17%) та мотивацією успіху (виразність мотивації успіху 83%, мотивації уникнення невдач 17%, позитивна динаміка +16%). Суттєво збільшилися показники дисциплінованості в ігровій діяльності, що було помітно, за словами експертів, у дотриманні ними правил, підпорядкуванню поведінки ролі й ігровому образу, виявилось у збільшенні дітей із високим рівнем сформованості (динаміка +16%).

Отримані результати підтверджують створену програму виховання дисциплінованості особистості старшого дошкільника та педагогічні умови її реалізації. *Перспективи* дослідження полягають у вивченні впливу родини на формування дисциплінованості; дослідження наступності її формування у дошкільників та молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айсмондас Б. Б. Общая психология: Схемы. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 288 с.
2. Ананьев Б. Г. Развитие воли и характера в процессе дошкольного воспитания / Б. Г. Ананьев // Избр. психол. труды. В 2 х томах. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2. – С. 95–100.
3. Анохин П. К. Избранные психологические труды. Философские аспекты теории функциональной системы. – М.: Наука, 1976. – С. 125 - 151.
4. Артемова Л. В. Перші кроки в Україні / Л. В. Артемова, О. І. Кульчицька, Н. М. Голота, Г. В. Сухорукова. – К. : Кобза, 2003. – 187 с.
5. Баєв Б. Ф. Чи знаєте ви свою дитину. – К.: Радянська школа, 1979. - 80 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. кер. А. М. Богущ ; кол. авт. : Богущ А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л. [та ін.]. – К. : [М-во освіти і науки, молоді та спорту України], 2012. – 26 с.
7. Байер О. М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками і дорослими : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Байер Ольга Миколаївна. – К., 2008. – 180 с. – Бібліогр. : с. 142–163.
8. Басов М. Я. Воля как предмет функциональной психологии / М. Я. Басов. – П.: Госиздат, 1982. – 218 с.
9. Бех І. Д. Від волі до особистості. - К.: Україна - Віта, 1995. - 202 с.
10. Блонский П. П. Избранные педагогические произведения / П. П. Блонский. – М.: АПН РСФСР, 1961. – 695 с.
11. Боришевський М. Й. Розвиток здатності до саморегуляції поведінки як вияв суб'єктивного становлення особистості / М. Й. Боришевський // Психологія суб'єктивної активності особистості. – К., 1993. – С. 18–19.
12. Боришевський М. Й. Самоактивність як визначальний чинник розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяч. 110 річниці від дня народження Г. С.

- Костюка (19 – 20 квітня 2010 року). – Т.І. – К. : ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – С. 25–29.
- 13.Булах І. Вольова активність особистості //Загальна психологія: Підр./ О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – С. 365 - 391.
- 14.Вазина К. Я. Целеустремленность у дошкольников в игровой деятельности / К. Я. Вазина // Вопросы психологии. – 1978. – № 5. – С.79–86.
- 15.Волков Б. С. Детская психология: логические схемы / Б. С. Волков, Н. В. Волкова. – М.: Владос, 2002. - 256 с.
- 16.Воспитание в игре/ Под ред. Д. В. Менджерицкой. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.
- 17.Выготский Л. С. Проблема воли и ее развитие в детском возрасте / Л. С. Выготский // Психология – Р. III. Психология развития. Лекции по психологии. Лекция шестая. – М. : Эксмо Пресс, 2000. – С. 819–827. – (Серия “Мир психологии”).
- 18.Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 т. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3. – 367 с.
- 19.Выготский Л.С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский. – СПб.: СОЮЗ, 1997. – 224 с.
- 20.Загик Л. В. Работа с родителями по воспитанию у дошкольника нравственно - волевых качеств // «Воспитателю о работе с семьей» / Под ред. Н. В. Виноградовой. – М.: Просвещение. 1989. – С. 88 - 123.
- 21.Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2 т. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 2: Развитие произвольных движений. – 296 с.
- 22.Игра дошкольника / Под редС. Л. Новоселовой. – М.: Просвещение, 1989. - 286 с.
- 23.Ильин Е. П. Психология воли. - СПб.: Питер, 2000. - 288 с.
- 24.Індивідуалізація виховання в дитячому садку : метод. рек. / С. Є. Кулачківська, Г. В. Гуменюк, О. О. Вовчик-Блакитна, С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко [та ін.]. – К. : Міленіум, 2005. – 126 с.

25. Індивідуалізація виховання дошкільника : навч. посіб. / С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко, О. О. Вовчик-Блакитна [та ін.]. – К. : Наукова думка., 2007. – 200 с.
26. Кожарина Л. А. Становление произвольного поведения в дошкольном возрасте: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогическая и возрастная психология” / Кожарина Людмила Александровна ; РАО НИИ дошк. восп. – М., 1992. – 18 с.
27. Кононко О.Л. Сім'я як фактор розвитку активності дошкільника/ Українська родина: науково-методичний посібник.- К.: КМІУВ. 1998.- С.22-29.
28. Кононко Е.Л. Чтобы личность состоялась. – К.: Рад. школа. 1991. – с. 224
29. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч. – метод. посібн. – К.: Світич, 2009. - 208 с.
30. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
31. Кононко О.Л. Розвинена воля – важлива складова особистісної компетентності дошкільника // Вихователь-методист – 2016 – №2- С.42-46; № 3.- С 15 -22.
32. Кононко О.Л. Що таке самостійність дошкільника/ Підготовка дітей до школи в сім'ї. – К.: Рад.школа., 19074.- С.72-81
33. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк // под ред. Л. Н. Проколиенко; сост. В. В. Андриевская, Г. А. Балл, А. Т. Губко, Е. В. Проскура. – К. : Радянська школа., 1989. – 608с.
34. Котирло В. К. Вольова готовність / В. К. Котирло // Завтра в школу / заг. ред. В. К. Котирло. – К. : Радянська школа, 1977. – С.68–96.
35. Котирло В. К. Воля гартується змалку / В. К. Котирло. – К. : Радянська школа, 1975. – 64 с.
36. Котирло В. К. Гартування волі / В. К. Котирло // Підготовка дітей до школи в сім'ї / заг. ред. В. К. Котирло. – К. : Радянська школа, 1974. – С. 62–72.

- 37.Котырло В.К. Развитие волевого поведения у дошкольников. – К.: Радянська школа.- 196 с.
- 38.Кузьменко В.У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років: монографія / В. У. Кузьменко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 354 с.
- 39.Кулачківська С. Є., Ладивір С. О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / С. Є Кулачківська, С. О. Ладивір. – К. : Нора-прінт, 1996. – 108 с.
- 40.Ладивір С. О. Особистість дошкільника : надії та перспективи розвитку / С. О. Ладивір // Особистість дошкільника : надії та перспективи розвитку: наук.-метод. посіб. Житомир, 2003. – 175 с.
- 41.Ладивір С. О. Психологічні умови реалізації потенційних можливостей дитини / С. О. Ладивір // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 4. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 6. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 84–97.
- 42.Литвин Л. І. Розвиваємо волю дитини / Л. Литвин // Дошкільне виховання. – 2000. – №8. – С. 22–23.
- 43.Лурия А. Р. Лобные доли и регуляция поведения / А. Р. Лурия // Лобные доли и регуляция психических процессов. – М., 1966. – 111 с.
- 44.Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Г. О. Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 355 с.
- 45.М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. /П. А. М'яоїд - К.: Вища школа, 2000. – 479 с.
- 46.Макаренко А. С. Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К.: Радянська школа 1978.- 353 с
- 47.Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К. : Вид. ТОВ “КММ”, 2006. – 240 с.
- 48.Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учебник для студ. вузов / В. С. Мухина. – 5-е изд., стереотип. – М. : Академия, 2000. – 456 с.

49. Мухина В. С. Детская психология. – М.: Просвещение, 1985. – 272 с.
50. Неверович Я. З. Развитие воли у дошкольников / Я. З. Неверович // Психология личности и деятельности дошкольника / под ред. : А. В. Запорожца, Д. Б. Эльконина. – М. : Просвещение, 1965. – С. 71–107.
51. Обухова Л. С. Детская психология: теория, факты, проблемы / Л. С. Обухова. – М. : Тривола, 1995. – 360 с.
52. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку : наук. метод. посіб. / заг. ред. Т. О. Піроженко. – Житомир : [Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти], 2002. – Ч. I. – 50 с.
53. Островська Л. Ф. Виховання дисциплінованості у дошкільників. – К.: Радянська школа, 1979. – 81с.
54. Павелків Р. В. Дитяча психологія: Навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К.: Академвидав, 2008. – 432 с.
55. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. К.: Педагогічна думка, 2001. - 600 с.
56. Піроженко Т. О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного закладу / Т. О. Піроженко. – Запоріжжя: ЛПІС ЛТД, 2003. – 168 с.
57. Платонов К. К. Структура и развитие личности». – М.: Наука, 1986. - 255 с.
58. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Практикум. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, спеціальність “Дошкільне виховання” / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 352с.
59. Приходько Ю. О. Нариси становлення та розвитку дитячої психології / Ю. О. Приходько. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 1999. – 205 с.
60. Проскура О. В. Развитие познавательных способностей дошкольника» / Под ред. Л. А. Венгера. – К.: Рад. Шк., 1985. – 128 с.

61. Радвил Г. Игры детей и развитие детского творчества / Г. Радвил // Руководство играми детей в дошкольных учреждениях / Под ред. М. Васильевой. – М.: Просвещение, 1986. – С. 72 - 75.
62. Рубінштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб: Питер, 2007. – 713 с.
63. Селиванов В. И. Психология волевой активности. – Рязань, 1974. – 150 с.
64. Смирнова Е. О. Условия и предпосылки развития произвольного поведения в раннем и дошкольном возрасте: Автореф. дис. докт. психол. наук: 19.00.07 / НИИ общей и педагогической психологии. - М., 1992. - 38 с.
65. Смирнова Е.О. Развитие воли и действия в раннем онтогенезе/ Вопросы психологии. - 1990. - № 3. - С. 49-57.
66. Соловйова Л.І. Дослідження індивідуальних характеристик проявів вольової поведінки старших дошкільників / Л.І. Соловйова // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [гол. ред. С.Д. Максименка]. – К.: Срібна хвиля, 2012. – Том IV. Психологія дошкільника. – С.254-268.
67. Соловйова Л. І. Особливості вольових дій старшого дошкільника в пізнавальній та руховій активності / Л. Соловйова/ Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : метод. та практ. матеріали. – Вип. 3. – К. : [НПУ імені М. П. Драгоманова], 2012. – С. 411–414.
68. Урунтаева Г.В., Афонькина Ю.А Практикум по детской психологии: Пособие для студентов педагогических институтов, учащихся педагогических училищ и колледжей, воспитателей детского сада/Под ред. Г.А.Урунтаевой. М.: Просвещение: Владос, 1995. – 291с.
69. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2-е вид. – К.: Голов. ред. УРЕ. – 1986. – 800 с.
70. Цыркун Н.А. Развитие воли у дошкольников / Н.А. Цыркун. – Минск. Нар. Аскета, 1991. – 232 с.
71. Шульга Т.И. Проблемы волевой регуляции в онтогенезе / Т.И. Шульга // Вопросы психологии. – 1994. - №1. – С. 105-110.

72. Эльконин Д. Б. Детская психология / Д. Б. Эльконин. – М. : Просвещение, 1960. – 328 с.
73. Эльконин Д.П. Психическое развитие в детских возрастах / Д.П. Эльконин. – Воронеж, 1995. – 416 с.

